

Norbert
Vita Bennonis II

1,50

SCRIPTORES

RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

SEPARATIM EDITI.

VITA BENNONIS II. EPISCOPI OSNABRUGENSIS AUCTORE NORTBERTO ABBATE IBURGENSI.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
1902.

VITA BENNONIS II.

EPISCOPI OSNABRUGENSIS

AUCTORE

NORTBERTO ABBATE IBURGENSI

RECOGNOVIT

HENRICUS BRESSLAU.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1902.

HANNOVERAE. TYPIS CULEMANNORUM.

PRAEFATIO.

Vitam Bennonis secundi, qui ab anno 1068. *usque ad annum* 1088. *episcopus dioecesi Osnabrugensi praefuit, inter monumenta biographica saeculi undecimi praecipuum locum obtinere viri docti inde a Iusti Moeser temporibus omnes consentiunt. Sermone enim simplici sed non inelegganti scripta, insignis copia rerum et argumenti, non minus insignis cultu et amore veritatis plerisque aliis eius aevi scriptis praecellit, quo propter partium et sectarum saevissimas inimicitias tot auctores aut blandiendo et adulando aut obiurgando et increpando fidem historicam violare conati sunt.*

Vita Bennonis in monasterio Iburgensi ab episcopo fundato scripta est inter annum 1090. *et* 1100, *cum Ekbertus marchio Misnensis interfectus*[1], *Wibertus antipapa, qui Clemens III. vocabatur, nondum mortuus esset*[2]. *Auctor nomen suum reticet; sed ex verbis, quibus cap.* 24. *Nortberti, tertii Iburgensis monasterii abbatis, mentionem facit, viri docti iam dudum collegerunt, eum de se ipso locutum esse; neque est, cur hac de re dubitemus. Nortbertus oriundus ex pago Brabantino, Coloniae apud ecclesiam maiorem s. Petri a cognato qui scholas regebat educatus, postea canonicus Babenbergensis, deinde monachus factus in coenobio Sigebergensi, a Reginhardo abbate anno* 1085. *Iburgum missus et a Bennone episcopo abbas huius monasterii ordinatus est, cui plus quam triginta annos fideliter praefuit. Mortuus est* 4. *d. m. Decembris a.* 1117[3].

1) *Cap.* 20. *Mortuus est* 3. *d. m. Iulii a.* 1090. 2) *Cap.* 18. *Obiit* 8. *d. m. Septembris a.* 1100. 3) *Epitaphium praebent Annales Mauri Rosti ('Osnabrücker Geschichtsquellen' III,* 18*). Quo docemur Nortbertum* 4. *d. m. Decembris mortuum esse, cum* abbas annorum prope triginta trium *fuisset. Ex vitae cap.* 24. *intellegimus eum* pene per quadriennium *ante mortem episcopi* († 1088 *d.* 27. *m. Iul.) abbatem creatum esse. Quae facile inter se conciliari possunt, si Nortbertus initio anni* 1085. *abbas factus et sub finem anni* 1117. *mortuus est. Hugo, Nort-*

Saeculo 12. *auctor annalium Iburgensium, quorum exigua tantum fragmenta supersunt*[1], *saeculo* 15. *Ertwinus Ertmann, qui inde ab anno* 1481. *chronicon episcoporum Osnabrugensium scripsit*[1], *saeculo* 16. *Bernardus Witte monachus Liesbornensis, qui historiam Westphaliae usque ad annum* 1520. *composuit*[2], *et Gerhardus Kleinsorgen, auctor historiae ecclesiasticae Westphaliae, quae res usque ad annum* 1577. *gestas enarrat*[3], *vita Bennonis usi sunt.*

Eodem fere tempore codex antiquus a. 1581. *incendio monasterii Iburgensis periit et a. demum* 1587. *monachi a custode vici Dinklagensis, Iohanne Klinkhamer, eius apographon nacti sunt*[4]. *Apographon hoc, ita enim mihi videtur, a.* 1651. *vel* 1652. *Aegidius Gelenius, qui tum vice archiepiscopi Coloniensis episcopatum Osnabrugensem visitabat, sibi describendum curavit, et apographon quarto decimo farraginum suarum volumini, quod hodie in archivo urbano Coloniensi asservatur, inseruit*[5].

Latebat iam apographon Gelenianum in schedis viri de historia provinciae Coloniensis optime meriti, cum Maurus Rost, cuius pater Carolo I. rege ex Magna Britannia sive fugerat sive expulsus erat, natus d. 9. *m. Nov. a.* 1633, *inde ab a.* 1653. *monachus Iburgensis,* 10. *d. m. April. a.* 1666. *abbas monasterii a Bennone fundati electus est.*

berti successor, nominatur primum in charta ('Osnabrücker Urkundenbuch' I, 195 *n.* 230*) cuius verba haec sunt:* Actum est hoc . . . anno dominicae incarnationis mill. CXVIII *(ita 'Osnabr. Urkundenbuch';* M. C. XVII. *Möser, 'Osnabrück. Geschichte' ed. Abeken IV,* 72*; sed in superscriptione chartae et ipse* 1118*)*, iam per Dei gratiam ordinato abbate fratre Hugone, secunda die ordinationis eius, quae facta est VI. sabbati in festo sancti Nikolai. *Qua ex charta facile concludas Nortbertum anno demum* 1118. *mortuum esse; nam quod Maurus Rost (l. c. p.* 18*) scribit, sedem abbatis per annum vacasse, plane incredibile est. Sed notas chronologicas huius chartae unico codice saeculi* 14. *servatae et verborum usu (*VI. sabbati; *in chartis Osnabrugensibus huius temporis diem mensis ita notari prorsus inusitatum est) et rerum fide (a.* 1118. *festum S. Nicolai non die sabbati, sed die Veneris erat) corruptas esse docemur; itaque contra testimonium epitaphii facientibus fidem nego.* 1) *Ed. Forst, 'Osnabrück. Geschichtsquellen' vol. I.* 2) *Ed. Monasterii* 1778. *Cf. de eo Nordhoff in 'Zeitschrift des Vereins für Geschichte Westfalens' XXVI,* 177 *ss.* 3) *Ed. Monasterii* 1779. *Cf. de eo v. Steinen, 'Die Quellen der Westphälischen Historie' p.* 79 *ss. et Seibertz, 'Westfälische Beiträge zur Deutschen Geschichte' I,* 343 *sqq.* 4) *Ex hoc apographo Iacobus Thorwarth abbas Iburgensis medio saeculo* 16. *pauca de Bennone episcopo et de fundatione monasterii cum Gabriele Bucelino communicavit, quae ille Germaniae sacrae (ed.* 1662*) inseruit.* 5) *Cf. ad haec et sequentia quae disserui 'Neues Archiv' XXVIII,* 81 *ss.*

Qui vir, quamvis doctus, pius, prudens, tamen perverso animi consilio cedens, cum demonstrare studeret montem Iburgensem totum quondam abbatiae fuisse neque quidquam aut iuris aut proprietatis ibi episcopis Osnabrugensibus post fundatum monasterium fuisse, castellum autem episcopale multo post summa cum monachorum iniuria Iburgi constructum esse, vitam Bennonis ad hoc propositum aptare atque accommodare coepit. Omissis igitur eis capitibus, quae suo consilio repugnare videbantur, additis aliis, quae ad id probandum idonea putabat, insertis chartis, quas ad illustrandam historiam Bennonis et primordiorum monasterii ex archivo Iburgensi elegerat, plurimis locis res et verba Northerti commutans, opus egregium, quod praedecessor successoribus suis abbatibus et monachis Iburgensibus ad aeternam Bennonis memoriam reliquerat, crudeliter et stolide deformavit atque depravavit. Genuinae vitae codice celato ac demum suppresso, adulteratae ac vitiatae apographa tria sive plura scribi iussit atque hac fraude posteritatem per plus quam duo saecula infeliciter fefellit. Cum enim vera Northerti vita in archivo Coloniensi incognita lateret, spuria primum anno 1723. *ab Eccardo in secundo volumine Corporis historici medii aevi p.* 2161—2194, *deinde anno* 1856. *a Rogero Wilmans in Scriptorum nostrorum volumine duodecimo p.* 58—84. *edita est*[1]*; neque quisquam ante v. cl. Fridericum Philippi de operis incorrupta integritate dubitavit. Qui cum historiae episcopatus Osnabrugensis assidue operam navando acute et sagaciter perspexisset ea, quae in vita typis vulgata de fundatione monasterii narrabantur, non vera ideoque non a Northerto scripta esse, haec quidem et alia pauca recte, nonnulla autem falso in suspicionem vocavit, et cum de ratione tractaret, quae inter vitam nostram et excerpta annalium Iburgensium, Ertmanni, Wittii intercederet, plane in magno errore versatus est*[2]. *Qua re adversarium strenuum, Paulum Scheffer-Boichorst, quondam sodalem nostrum, iniquo fato nuper litteris ereptum, provocavit, qui nexu, quo illi scriptores inter se cohaerent, luculenter exposito, chartas quidem vitae insertas, de quibus Philippius non egerat, interpolatas et paucis locis textum corruptum esse concessit, sed cum reliquas vitae partes prorsus genuinas esse contenderet,*

1) *Germanicam versionem a.* 1866. *M. Hartmann in 'Mittheilungen des historischen Vereins zu Osnabrück'* VIII, 211 *ss. edidit.* 2) *'Neues Archiv'* XXV, 767 *ss. Cf. quae dixit Bloch ibidem p.* 835 *s.*

errarit et ipse et rationem interpolationum a Philippio acuta coniectura repertam parum intellexit[1].

Quae cum ita essent cumque de hac controversia viri docti alii aliter iudicarent, feliciter mihi contigit, ut in archivo Coloniensi farragines Gelenianas perlustrans in apographon Osnabrugense vitae Bennonis huc usque incognitum inciderem. Quo lecto atque, cum codex benignitate praefecti archivi Coloniensis v. cl. I. Hansen Argentoratum missus esset, iterum iterumque relecto, genuinum vitae textum, ab interpolationibus Rostianis immunem et typis vulgato uberiorem, nobis a Gelenio servatum esse magno cum gaudio intellexi, neque dubito, quin nova, quam propono, editio monumenti pretiosissimi omnibus, quamvis paucis, qui historiae medii aevi studium adhuc forent, grata et accepta admodum veniat.

Ad quam parandam praeter codicem Gelenianum (G)[2], de quo supra paucis, uberius in 'Neues Archiv' XXVIII, 82 s. egi, ad errores scribae Geleniani corrigendos tres codices vitae interpolatae adhibui, quos ex eodem apographo Klinkhameriano, quo G, derivatos esse credo. Sunt autem hi:

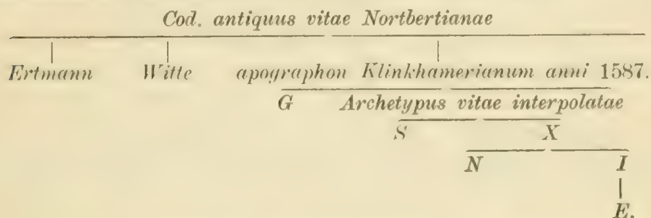
S = codex quondam Iburgensis, hodie latens, cura Mauri Rost a. 1680. scriptus, cuius lectionem variam a viro quondam clarissimo Carolo Stüve annotatam R. Wilmans in editione sua numero 1 notavit;

N = codex bibliothecae comitum Esterhazy (quondam comitum Plettenberg) in oppido Nordkirchen servatae, exaratus fere eodem tempore a scriba Mauri Rost[3];

I = codex archivi parochialis Iburgensis, scriptus anno 1682. vel 1683. ab eodem scriba Rostiano, ad cuius apographum editio Eccardiana (E) facta est[4].

1) 'Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften' 1901 n. VII. Cf. quae de hac dissertatione scripsi 'Neues Archiv' XXVI, 774 s. Utilissima est diligens et acuta commentatio de lege rhythmi a Nortberto observata, quam v. cl. v. Winterfeld dissertationi Schefferianae addidit. 2) Contulit praeter me ipsum H. Wibel. 3) Cuius codicis (cf. 'Archiv' VI, 38) Oswaldus Holder-Egger comiter me admonuit; ut huc mitteretur, benignitas v. cl. Philippi effecit. Contulimus ego et Wibel. 4) Primum, sed non ubique recte, de eo egit L. Thyen 'Benno II. Bischof von Osnabrück' (Osnabrugae 1869) p. 2 s. 216 ss. Ut huc mitteretur, effecit amicitia Georgii Winter praefecti archivi regii Osnabrugensis. Contulimus ego et Wibel. — De omnibus his codicibus cf. quae 'Neues Archiv' XXVIII, 83 ss. uberius disserui. Quartum codicem vitae, quem Wilmans, Scriptores XII, 941 Iburgi asservari et anno 1671. scriptum esse dicit, invenire non potui; omnes lectiones, quas ex eo praebet, in codice N reperiuntur.

Qui codices, qua affinitate inter se et cum apographo Geleniano coniungantur, hoc stemmate exprimitur:

Novam editionem ita institui, ut codicem Gelenianum ubique fere sequerer: ubi ab eo recessi, eius lectiones orthographicas primo quoque loco, reliquas omnes annotavi. Codicum interpolatorum lectiones eis tantum locis, ubi ad crisin alicuius momenti esse mihi videbantur, annotavi, ceteras omnino omisi. Ad capita aliquot lectiones excerptorum Wittii ('Neues Archiv' XXV, 787 *ss.) et Ertmanni annotavi, quae litteris W et Ertm. signatae sunt.*

Dabam Argentorati Kal. Iuliis a. MDCCCCII.

H. BRESSLAU.

INCIPIT PRAEFATIO IN VITAM BENNONIS EPISCOPI OSNABRUGENSIS, FUNDATORIS NOSTRI MONASTERII.

Multorum saepe negligentia accidisse videmus, ut res suo tempore gestas et certe memoria dignas ita silentio praeteriisse passi sint[a], ut eorum, qui res praeclare[b] gesserunt, nulla sit posteris transmissa memoria. Quod nos, qui auctore Deo in hoc Iburgensi monasterio Christo militamus, de venerabili patrono nostro Osnabrugensi episcopo Bennone secundo omnino vitare cupientes, ita eum successoribus nostris, qui divino mancipati servitio hunc forte locum sunt habitaturi, intimare satagimus, ut de vita moribus gestisque eius pauca perstringentes et multiloquio pro penuria scientiae sermonisque vilitate parcentes id maxime intendisse cernamur, quatenus ipse fundator noster et structor tantum assidue in loco hoc iuvetur orando, ut se spei suae solatio iniuste destitui Deo conqueri iuste non possit. Ut enim ipse nobiscum saepe familiarius loquens adicere[c] iocando solebat, omni die de nostrae servitutis impensa vita defunctus prandium sibi expectare debebit, oratione videlicet[d] animam pasci; et quod ipse, utpote innumeris secularium tumultuum, quos hoc in tempore debachari[e] videmus, negotiis praepeditus, in Dei opere minus implevit, totum id sibi Deo hic per se congregatos iustissime recompensare sperabat. Quamvis enim more eorum, qui agones martyrum seu vitas scripsere sanctorum, miraculorum signa et virtutum insignia de eo referre non possimus, pleraque tamen bene vivere studentibus imitanda eius facta dicemus, quae suo ordine et loco, prout memoriae occurrerint, plenius inserenda ponentur. Sed, ut iam nos praemisisse recolimus, non eo huius opusculi spectat intentio, ut vita eius exteris gentibus nostrae narrationis ambitu descripta cla-

a) *ita SNIE;* sunt *G* b) *ita G;* praeclaras *SNIE* c) adiicere *omnes, et similiter saepius* d) i sinuans *add. SNIE* e) debacchari *G*.

rescat; sed intra monasterium hoc commanentium lectione contenti, id unice eos obtestamur et petimus, ut, si per nos utique peccatores ei apud districtum iudicem minus efficaciter, quam, dum viveret, speravit et eget fortasse, succurritur, tanto obnixius pro eius salute divinae pietatis aures ipsi pulsare non desinant, quanto se eius industria solummodo et studio in hoc loco congregatos habere cognoverint et temporale subsidium et, si religioni studuerint, certe spiritale instrumentum[a]. Unde et nos quasi rei impietatis[b] inveniri timuimus, si de eo omnino silere et non qualicunque sermunculo aliis eum commendare vellemus. De quo si nobis suppeteret materia alia nulla scribendi, profecto tot in nos collatorum beneficiorum eius et caritatis[c] immensae benignissimaeque voluntatis et studii magnitudo, quibus omnibus quasi nutrix fovit[d] filios suos, non minimam scribendi portionem scribere scientibus ministrare sufficeret. Sed his quasi praefatiuncula quadam praelibatis, eius prosapiae quale sit exordium, sicut accepimus ipso referente, videamus.

1. In Sueviae partibus loco, qui Luninge[e, 1] dicitur, est viculus, ubi eius parentes non nobiles quidem, sed tamen plebeam conditionem transgressi, manentes clari apud suos vitae integritate et amore religionis sunt habiti. Sed cum a prima maritali iunctione diutina infecunditate[f] tristati circiter quinquennium aut eo amplius sine prole mansissent seque pro hac necessitate divinis arctius solito mancipassent obsequiis, si forte eis divina bonitas pro esurientium cibo algentiumque vestitu seu aliis misericordiae operibus gaudia sobolis largiri dignaretur optatae, seque votis adhuc frustrari diutius[g] coelibatu quererentur ingrato, tandem pene desperatione[h] suborta, qui forte in vicinia[i] erant, religiosorum

a) *ita G;* incrementum *SNIE. cf. infra p. 40 l. 16, ubi praeter N omnes codices lectionem* spirituale instrumentum *praebent, cf. etiam p. 30 l. 3.* spiritalis exercitii instrumenta b) impetietatis *G* c) charitatis *omnes, et similiter semper* d) et fovet *add. SNIE, quae verba fortasse genuina esse possunt, cf. 'Neues Archiv' XXVIII,* 115 e) *ita SNIE;* Cuninge *G* f) infoecunditate *G, et ita saepius oe pro e scribit ac* g) *ita G;* diutiis *SNIE* h) desperatione poene, *numeris superpositis corr. in* poene desperatione *G;* desp. pene *SNIE* i) vicinio *G.*

1) *Aut Löhningen in pago Scafhusano, aut Löhningen in Badensi praefectura Bonndorf situm. Saec.* 12. *et* 13. *ministeriales de Loningen occurrunt, ex quorum genere Bennonem ortum esse verisimile est. Cf. 'Fürstenbergisches Urkundenbuch' V,* 34 *n.* 59. *et quae disseruit Aloysius Schulte in 'Schriften für die Geschichte und Naturgeschichte der Baar' V (*1885*),* 142 *ss.*

cognitioni et amicorum res ista est perlata consilio. Qui omnes concordi sententia id a divina clementia amplius poscendum instantiusque exigendum fore suadebant. Itaque re domestica amicorum arbitratu disposita et quae in itinere essent necessaria sufficienter assumptis, Romam petere, apostolorum limina invisere devotissima mente tractabant. Sed ne in conspectu Dei, quem sibi fore propitium rogaturi erant, vacui apparerent, exteriorque devotio interioris facillimum commendaret affectum, fieri iubent unius similitudinem pueruli ex argento purissimo, eamque pro modulo suo parvulae quantitatis imaginem artificis ingenio diligenter effictam secum deferentes Christoque et apostolis eius sui desiderium cordis signo locuturi, si voce minus proficerent, profecti sunt Romam. Ubi per aliquot dies commorantes et loca sancta ex fidelium consuetudine perlustrantes, inter caetera necessitatis incommoda id vel maxime flagitare coeperunt, quatenus eos superna gratia apostolorum suorum exorata suffragiis pro tanto laboris impendio filiorum dignaretur susceptione ditare, qui [1] eos aliis rebus pro suo statu satis et dignitate videretur auxisse, conditione insuper huiusmodi[a] super hac re sponte oblata, ut, si haec Deus pro sua pietate vota compleret, qui primus eis nasceretur ex filiis, sacris eum litteris et officio deberent mancipare divino. Hac igitur piae[b] intentionis sponsione devincti, in patriam remeantes, non multo post tempore filium genuerunt, cui ex cognationis denominatione Benno vocabulum esse voluerunt. Hoc autem modo susceptum infantulum tanto diligentiori cura ac studio alacriori nutrire coeperunt, quanto eum suis precibus pietatis auctorem dedisse credebant.

2. Sed et inter ipsa tenerae rudimenta infantiae incredibile forte est dictu, quanta in ipsius facie puerili futurae gratiae quodammodo dignitas elucere coepisset, ut vultus alacritas quiddam videretur spondere praesagii, se gratia videlicet, qua fuerat parentibus datus, ad altiora quandoque eadem vocante scansurum, si quid autem, ut ab id aetatis puero, iussu parentum fortasse fuisset agendum, prudentiae et ingenii praeclarum specimen in eius posset quivis verbis et actione mirari.

a) *ita G;* huiuscemodi *SNIE* b) piae devotionis et intentionis *SNIE.*

1) *sc. Deus vel superna gratia. W.*

Quod cum votum parentum multo laetiori spe aluisset, divinae propensius bonitati gratias agere coeperunt, quae non solum re praesenti eorum desiderio satisfecisset, sed et de futuro spei quiddam altioris videretur annuere.

3. Cum autem, quod voverant parentes de puero, implere posceret tempus aetatis, in Argentina civitate, quae alio nomine Strasburg[a] appellatur, cuidam eum magistro litterali[b] imbuendum scientia tradiderunt. Ubi quantum per divinam gratiam quotidie profecerit, quantaque coaetaneos suos et conscolares[c] velocitate discendi praecesserit, ingenioque et scientia momentis pene singulis supergressus transcenderit, facile advertunt, qui eius postea industriam aliquanto simul conversandi experimento noverunt. Iam vero adolescens Hermannum quendam contractum, qui liberalium eo tempore studiorum eximius ferebatur, cuius etiam nunc quaedam egregia extant opuscula, expetere studuit, apud quem, ut ipse quoque fatebatur, valde proficiens multa de illo praeclara narrare solebat. Hoc itaque discendi ordine et per alia quoque loca studentium more aliquanto tempore vagatus, in iuventutis provectus aetatem multis eiusdem regionis summis et nobilibus viris innotescere coepit, maximeque illius civitatis episcopo[1], cum quo etiam postea illum Iherosolymam petiisse multaque in itinere illo pro Christo pericula scimus fuisse perpessum.

4. Eo vero tempore, quo urbs Spira in Rheni littore posita paupercula et vetustate collapsa pene iam episcopium esse desierat, imperatorum, qui nunc ibi conditi iacent, studio et religione, ut nunc ibi cernitur, reformata convaluit. Hoc enim eisdem piis imperatoribus videbatur inesse laudabile votum, ut, quia in regno fundare episcopatum ex suis divitiis occasionem non habebant, hunc, qui iam pene nullus erat, facultatibus suis restaurare suaeque memoriae dedicare deberent. Cumque

a) *ita N;* Strassburg *GIE;* Strassburch *S* b) literali *G, et similiter nonnumquam* c) conscholares *G, et similiter semper.*

1) *De Wernhero episcopo, qui anno* 1027. *a Conrado II. imperatore Constantinopolim missus, teste Wipone cap.* 22, *Hierosolymam proficisci voluit, sed priusquam iter aggredi potuit, anno* 1028. *Constantinopoli mortuus est, propter temporum rationem cogitari non potest. Nam ante annum* 1027. *Benno discipulus Herimanni Augiensis anno* 1013. *nati esse non potuit. At nihil impedit, quominus credamus, Werneri successorem Wilhelmum episcopum* (1029—1047) *Bennone comite Hierosolymam profectum esse, cf. Thyen, 'Benno II. Bischof von Osnabrück' p.* 30.

plurima eodem tempore de toto regno illuc undique clericorum turba concurreret, eo quod circumquaque flagrans imperiale studium studium etiam litterarum inibi ardentissimum florere fecisset[a], contigit et dominum Bennonem, qui se semper[b] miscere consueverat, regia munificentia accitum eidem interesse palestrae. Ibi quoque inter conscolares agonistas quantum se praebuerit, quantoque labore et probitate cunctis innotuerit, reliqua eius vita facillimis demonstrabit indiciis. Cumque in eodem loco aliquanto tempore manens non solum litteris, sed et per eas acquisitis divitiis abundare coepisset, eo usque res sua processisse non dubitatur, ut, si eidem loco perpetuam se mansorem stabilire maluisset, ad eius ibi honoris cacumen facillime crederetur pertingere potuisse, quem[c] apud nos maiore postea rerum exercitatus experientia habuisse cognoscitur. Sed vir prudentioris ingenii in ocio torpidus esse contemnens ad laborandumque salubriter sese semper extendens Deoque spes suas et se omni semper intentione commendans, noluit honoris alicuius aut regiminis perniciosus sibi unquam esse praesumptor, sed exercitio animi corporisque labore semper discenda addiscere, ne, si eum suae supernus arbiter quandoque domui dispensatorem praeesse disponeret, improvidus non haberet, unde familiam Domini sui spirituali alimonia saciare deberet.

5. Itaque Henricum imperatorem deinde in Saxoniam secutus[d], cum villam Goslariam ille operosis impensis et regio fastu amplificare coepisset, solito se[e] ibi studio morumque probitate demonstrans, optimatibus terrae illius in brevi est cognitus et honestissima contentione decertatus, cuius potissimum dominio subesse deberet. Praevaluit autem in eo certamine venerabilis eiusdem loci Ezelinus episcopus[1] magnisque promissionibus secum abductum in ecclesia sua Hildesheim scolarium constituit esse magistrum. Satis autem abundeque provisa sibi necessariorum copia, ut liberum in studendo animum securus et vacans habere potuisset, iuxta quod ad tales per poetam canitur[f]:

Pectora nostra duas non admittentia curas[2].

a) coepisset *G*, caepisset *(S?) NIE; emendavit Holder-Egger* b) *aliquid deesse videtur;* discentium commercio *supplet v. Winterfeld* c) *ita GS;* quod *NIE* d) sequutus *G* e) si *G* f) canit *omnes; emendavi ego; cf. infra p.* 32, *l.* 31.

1) *Rexit ecclesiam Hildesheimensem annis* 1044—1054. 2) *Iuvenal. Sat. VII*, 65*: pectora vestra duas non admittentia curas.*

multo tempore omni exteriori occupatione reddidit expeditum. Cum igitur eatenus ecclesiae illius clerici rusticano quodam more educati, pene sine litteris ac idiotae fuissent, tantum sunt huius diligentia et continuo[a] labore consecuti studendi amorem, ut penitus illa regione nil simile reperiretur in studiis. Egregius enim exinde ibi clerus adolescere coepit cum claustralis honestate disciplinae, tum[b] litterarum scientiam ardore discendi. Primus itaque loci illius illustrator et velut novus ecclesiastici ordinis auctor iure est habitus.

6. Hunc ergo tantae industriae virum non diutius passus est episcopus ille, vir et ipse totius prudentiae et virtutis, suae longius remotum esse praesentiae[c], sed nunc eo a consiliis uti, nunc interesse colloquiis, nunc legationum officiis fungi, aliquando etiam publicis negotiis concionatorem praeesse decrevit. Denique expedi-
1051. tione imperiali contra Hunnorum impetus totius regni viribus congregata[1], qua Henricus fortissimus imperator eorum superbiam subiugare et fidei christianae firmius innectere contumaciam statuit, saepe dicti et dicendi viri episcopus suus non ignorans solertiam, secum eum in haec pericula et summam laboris assumpsit; ubi quantae sibi utilitati, quanto honori, quanto denique vitae tutamini et praesidio fuerit, populares etiam nunc adhuc notae fabulae attestari solent et cantilenae vulgares. Cum enim hostes tantae[d] tamque forti multitudini[e] metuentes congredi rebus desperatis terga dedissent, tanto studio aliaque arte vincendi demoliti sunt totius alimenta terrae, aut foveis occultando videlicet aut ignibus immergendo et fluviis vel in fuga secum ablata portando, ut inaestimabili miserrimoque famis periculo totus omnino laboraret exercitus. Tum vero assidui experientia laboris et incredibili arte quaerendi dominus Benno episcopo suo eiusque comitibus in tam crudeli morte succurrit, ut eis quotidie sua industria quaesitus panis sufficeret, qui ipsi imperatori, cum in reliquis esset omnibus perspicue victor[f], valde exiguus aut omnino
(7) nullus existeret. Reversus igitur ad suam sedem inco-

a) *ita G;* ac continuato *SNIE* b) *ita SNIE;* cum *G* c) prudentiae *G;* a sua l. r. e. praesentia *SNIE* d) *ita G;* tanta *SNIE* e) multitudine *omnes* f) *ita SNIE;* victus *G.*

1) *Anno* 1051, *cf. Steindorff, 'Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich III.' II,* 155 *ss.*

lumis episcopus cum sociis tantis eum honoribus, ubicunque sibi oportunum et possibile repperisset, ampliavit et donis, ut merito praecipuus apud omnes haberetur et clarus. Adeo enim ex illo tempore res suae prosperari et felices esse coeperunt, ut in eadem ecclesia postea constitutus praepositus[1] totius etiam episcopatus curam administrare cogeretur et esse dispositor. Huius itaque dispensationis non minus strenuus quam fidelis executor et in villa Goslaria in archipresbyteratus ordine synodalis negotii non segnis exactor tanta se modestiae districtionisque et aequitatis arce locaverat, ut regiae quoque domus administrationi videretur esse idoneus[2].

7. Inerat enim huic vis magni[a] ingenii et excellens (8) animi constantia viro sermoque promptus et facilis et suos, ad quae vellet, auditores efficax inclinare, persuasibilis et fortis, semper blanditiis in terrore respersus, ut peccantibus nequaquam sui odium arguendo infligeret, sed emendandi amorem. Porro in consiliis sive colloquiis privatis, ubi saepe de perfidis et periuris hostibus seu quolibet regni[b] negotio callide intendi et diligenter oportet cuncta tractari, tantae perspicatiae et providentiae fuit, ut mox in ipso exordio rei agendae de excelsa specula ingenii, quo cuiusque vergeret sermonis intentio et totius negotii prospectaret eventum. In fidei autem constantia seu cuilibet hominum amicitiae observatione promissae omnibus pene incomparabilis fuit, quam nullorum unquam pollicitationibus munerum maiorisve emolumenti respectu aut immutare aut quolibet modo unquam est violare compulsus. In erogandis denique donativis munerum in suos quidem parcior, erga extraneos vero erat largitate praecipuus; quod quare in moribus habere consueverit, nos ignorare fatentes, id unum de eo certo affirmare audemus, eum nunquam aliquid, quod quibusdam fortassis reprehensibile videri potuisset, in consuetudine habere solitum fuisse, quod non esset prudentiae profunda arte conditum. Circa pauperes et egenos seu qualibet tribulatione afflictos omnimode illi erant viscera pietatis[3] et

a) *ita GSNI;* magna *forsitan recte emendavit E* b) *ita SNIE;* regno *G.*

1) *Benno praepositus subscripsit chartae episcopi Hezilonis, quae notis chronologicis caret. 'Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim' I, 93 n. 92; cf. Chron. epp. Hildesheimensium, Mon. Germ. SS. VII,* 848. 2) *Ad B(ennonem) praepositum, vicedominum et regis vicedominum, data est epistola M(eginhardi), apud Sudendorf, 'Registrum' III,* 15 *n.* 9. 3) *Cf. Coloss.* 3, 12: Viscera misericordiae.

immensa compassio, ita ut captivis et infirmis, esurientibus et nudis, peregrinis et orphanis, viduis et advenis qualibet semper[a] pro viribus miserationis ope succurreret[b]. Maleficos autem, adulteros et periuros, sacrilegos sacrorumque violatores dierum cunctosque[c] ecclesiasticae sanctionis reos, qui synodali deberent severitate puniri, tanta terroris invectione coercuit, ut nulli unquam in eius praesentia accusato reique obiectae convicto quolibet in crimine licuerit impune peccasse. Non enim more quorundam perversorum muneribus acceptis peccantibus indulsit, sed quocunque purgationis genere pro modo criminis poenitentia indicta solertissime cavere solebat alieni sceleris reus inveniri; si qua autem tali in re accipi licere ecclesiarum consuetudo permittit, pauperibus eroganda omnimodo oblata non renuit. Qui vero suppliciis mundalium legum praevaricatione fuerant addicti seu morte damnati, utrisque suo modo subvenire consuevit, hoc videlicet erga iudices et huius negotii praefectos omni sedulitate laborans, pecunia etiam plerumque[d] paciscens, quatenus his poenas deberent levioribus mitigare tormentis, ne omnino impunita pertransiens facinorum admissio alia perpetranda et fortasse maiora audere suaderet, illis vero, quibus[e] poenam mors ipsa debebat tormenta irrogare maiora, ut vitae reservatis poenitere liceret; si vero id impetrare non posset, per semet ipsum plerumque aut alio misso presbytero confessionem eos facere et in ipsa morte aliquando dominici corporis viatico dato seram licet poenitentiam agere coepit hortari. Verum haec, quae hic per anticipationem et strictim de moribus eius referre incepimus, plenissime omnia postea in episcopatu degens exercuit; quasi enim haec primitus in palestra[f] ludens iuveniliter addidicit, postmodum in agone positus viriliter decertans fortius monstravit.
(9) Sicut[g] . . . . . hoc, quod frequenter ieiunare, frequenter carnibus abstinere solitus erat. Si quando autem, ut secularibus mos est, ab aliquo rogaretur, ut pro missa ieiunium solveret, se quoque esse presbyterum quasi alludendo professus, missae precium sibimet dari praecepit et oblato denario

a) vellet *add.* *SNIE* b) succurri *omnes, cf. 'Neues Archiv'* *XXVIII*, 116 c) violatae *add.* *SNIE* d) oblata *add.* *SNIE* e) in *add. supra lineam N, in textu IE, cf. 'Neues Archiv'* *XXVIII*, 117; *fortasse emendandum* quibus poenam, mors ipsa, debebat f) palaestra *G(S?)NI* g) *Indicatur in G hic aliquid deesse, quod supplere divinando non possumus. Verba, quae SNIE praebent:* **Mortificationi carnis deditus** frequenter ieiunare *est, certe a vita genuina aliena erant.*

aiebat se nolle pro illo missam cantare, et si forte quereretur, quantum exigeret, duos solidos aut tres aut eo plures, prout facultatem rogantis attendit, exegit. Cumque plurimos aut ipsa verecundia seu caritas sive episcopalis reverentia, quantum ipse vellet, dare compelleret, totum uni pauperi dedit, ut vestibus comparatis ille pro manducante oraret. Quod factum ipse praesentibus taliter itidem iocando commendare solebat, Deo videlicet gratius esse, pauperem fuisse vestitum, quam se per totum diem vacuum ventrem portasse, atque eo pacto et satisfecisse domesticis et pauperibus consuluisse, sed nec solitae devotioni multum subtraxisse mediante caritate curaverat. Sed inter haec tamen irae aliquando minus imperare et iracundiam temperare valebat, ita ut plerumque etiam sine ratione videretur irasci; veruntamen[a] eo modo, quo de se ipso quidam aiebat:

Irasci facilis, tamen ut placabilis esset[1].

Quae sive[b] consulte sive quadam cum passione effecerit animi, plurimum sibi nimirum a subditis reverentiae et timoris extorsit.

8. Praeter eos autem, quos enumerare longum est, 19
in eo sitos experientiae usus summarum utique rerum administratione dignissimos erat ei et leviorum miranda peritia. Villicandi enim scientia adeo super omnes pollebat, quae videlicet in aedificiis construendis, iumentis et pecoribus educandis, agris serendis aliarumve rerum rusticarum constare videtur quacunque cultura, quam tamen non usu constat eum didicisse, sed arte, ut pene haec eo nemo curaret solertius nec his felicius abundaret. Porro in solutione reddituum, quos annua deposcit exactio, manifestum est illum fuisse acerrimum, ita ut plerumque verberibus affectos debitum suum rusticos persolvere compulisset; quod ei profecto facile indulserit et pro summa necessitate fuisse[c] concesserit, quicunque huius terrae homines norit, eorum[d] durissimam infidelitatis et versutiae cogitur tolerare nequitiam. Si qua vero de eius moribus referimus, quae quibusdam fortasse videantur in reprehensione ponenda, in sugillationem eius nihil nos narrare confidimus; sed

a) veruntamen *G, et ita semper.* b) sive eum consulte *G.* c) *ita G;* fecisse *SNIE.* d) *ita GNI;* eorumque *(S?)E; fortasse* quicunque *ante* eorum *supplendum.*

1) *Horat. Epp. I,* 20, 25: Irasci celerem, tamen ut placabilis essem.

rei veritatem prout novimus exequentes eo intendimus, ut, quo ipse perfectionis minus habuisse dinoscitur, a legentibus haec pro eo studiosius oretur. Nec enim imitanda hic videtur quorundam magis temeraria quam religiosa assentatio, qui in eorum, quos describunt, tantummodo laude versantur et non tam, quid egerint, attendere videntur, quam quid egisse debuerint, quasi non sacra scriptura summos viros et Deo carissimos nonnulla reprehensibilia commisisse demonstraret. Itaque non eum verbis sanctificare contendimus, quod utinam actibus ipse fecisset; sed eius vitam sine fuco propter supra dictam causam absque exceptione depromimus. Si enim actuum suorum omni prorsus imperfectione caruisset, nequaquam ei profecto a quoquam flagitare deberemus orationis suffragium, sed commune cum aliis sanctis debitae venerationis[a] obsequium; nec enim aliis, ut pro ipso orarent, esset commendandus, sed potius ipse, ut pro aliis oraret, exorandus. Hac igitur de eo breviter oratione inserta, ad quod coepimus, redeamus.

(11) 9. Fuit itaque apud Henricum adhuc puerum quartum huius nominis regem vehementer acceptus, eiusque pene arbitrio infra palacium cuncta gerebantur, sed et popularibus turbis non minoris est habitus, dum sibi ab illo quivis speraret vel in culpa indulgentiam vel in necessitate subsidium. Denique villae Goslariae duplici potestate praelatus, una, qua ecclesiastica auctoritate synodalia examinabat, altera, qua regia maiestate publicis negotiis praesidebat, multoties in culpa una et ab eadem persona duplici debuit satisfactione placari, dum quae Dei erant illi reddebant, idemque ipse quae caesaris erant[1] pro commissa cura dispensare debebat. Praeterea autem architectus praecipuus, cementarii operis solertissimus erat dispositor, qua etiam ex re regi supra dicto inseparabili semper fuit familiaritate devinctus. Iam tum enim Saxonici belli, quod adhuc iam tanto tempore mundum demoliri ingemimus, exordia pullulare[b] coeperunt. Quod rex ille non ignorans totam Saxoniam castellis novis et firmis coepit munire[c] defectionemque perfidorum anticipare tentabat munitione terrarum; cui

a) impendere *add. SNIE* b) pullurare *G* c) *ita SNIE;* munire coepit *G*, *quod ob legem rhytmi reiciendum est.*

1) *Cf. Matth.* 22, 21.

rei maturandae et diligenter exequendae dominum Bennonem praeesse constituit, sciens se huius rei non habere fideliorem nec ad hoc munus exequendum magis industrium. Poterat enim eius in hac re summa peritia ex Hildesheimensi, ubi tunc praepositus fuit, structura dinosci, cuius ibi magisterio a piae memoriae Hecelone[1], eius loci episcopo, tot egregia aedificia constat esse constructa. Hac itaque caeterisque, quas in eo diximus sitas, virtute conspicuus exteris quoque potentibus et dominis fama vulgante coepit esse expetibilis; prudenti quippe consilio cuncta exteriora, exigua licet et frivola, dispensare callebat, ita ut plerumque etiam pauperculis rebus ab amicis adhibitus, multorum divitias eleganti industria fretus aequaret.

10. Fuit eodem tempore apud Coloniam Agrip- 12)
pinam Anno episcopus, vir admirandae sanctitatis nostrisque temporibus stupendae virtutis, qui, divinae gratiae speciali munere plenus tanto in loco tantisque divitiis et gloria animo semper caelestibus inhaerens, terrena cuncta mundique furentis caduca despexit, structor monasteriorum, ecclesiarum reparator et pauperum servus. Sed tantarum rerum mole tardatus minus efficaciter ire poterat, quo totis viribus et omni virtute tendebat. Verumtamen non bonum aestimans, si universa mundalia, quae ad se pertinebant, incurata relinqueret — quae licet sibi in via Dei obstare videbantur, curare tamen gravis culpa non fuit —, virum sibi ad haec idoneum undecunque quaesivit. Sibi quippe subditos omnes bene et prudenter cognoscens, aliorum fatuitate, aliorum vero infidelitate, denique vel inepta largitate vel nimia parcitate offensus, hunc, de quo agimus, patrem nostrum Bennonem diu sibi ante fama et facie ipsarumque saepissime rerum experientia notissimum ab episcopo suo, Hecelone videlicet, impetratum regiaque ad horam permissione dimissum accersiri curavit[2]. Cui aliquamdiu secum detento, ut rerum gerendarum hominumque et

1) *Hecilo, praepositus ecclesiae sanctorum Simonis et Iudae Goslariensis, episcopatum Hildesheimensem adeptus anno* 1054, *rexit usque ad annum* 1079. *Quomodo in aedificanda ecclesia cathedrali Hildesheimensi laboraverit, exposuit Mithoff, 'Kunstdenkmale und Alterthümer im Hannoverschen' III,* 98 *s.; cf. Bertram, 'Geschichte des Bisthums Hildesheim' I,* 113 *ss.; Otte, 'Geschichte der Romanischen Baukunst in Deutschland' p.* 166. 2) *Hoc annis circiter* 1066—1068. *factum esse videtur.*

locorum gnarum magnarumque promissionum[a] certitudine benevolum efficeret, sua omnia exteriora penitus commisit[b]; utque sibi in Dei opere expeditius vacare liceret, totius episcopatus vicedominum fecit, qua in re ita se extulit tantumque pro magnitudine rerum et loci exhibuit, ut merito ibi suo tempore vigor disciplinae reflorere sit visus. Totum igitur episcopatum suo arbitratu suaeque voluntatis imperio non parvo tempore regens, sanctum episcopum illum, in eius consilio et fidelitate, in eius prudentia et strenuitate omnino confisum, tanto ad ea, quae Dei sunt, exequenda liberiorem reddidit, quanto ab eis, quae mundi sunt, facere potuit minus sollicitum. Verumtamen tanti laboris et curarum non sustinens molestias clericorumque illorum invidiam non ferens, qui sese reprobatis illum indignabantur adductum, cedendum putavit, acceptaque ab episcopo multum renitente licentia, in Saxoniam sese ad praeposituram suam Hildesheim contulit. Sed nec rex illum aequo animo patiebatur absentem, qui eum etiam alias saepissime in episcopatu collocare potuisset, si illo in Saxonia, ubi tunc assiduo fere manebat, carere voluisset; eius etenim saepe virtutes expertus, in his eum regionibus, si quoquo modo fieri posset, episcopum instituere decreverat, ubi sibi ad quae vellet semper posset esse contiguus.

(13) 1068. 11. Contigit autem eodem defungi tempore[1] venerabilem virum Bennonem, qui et Beringarius[c] dicebatur, Osnabrugensem episcopum. Rex autem, etsi de eius morte non parum[d] contristatus erat, eo tamen se putabat hunc, quem de mortuo acceperat, consolari posse moerorem, si in locum eius surrogaret parem eius nomine[e] et virtute Bennonem. Adunatis igitur in villa[f] Goslaria[2],

a) *ita SN;* magnarumque promissione *G;* magnarumque, *corr.* magnorumque promissorum *I;* magnorumque promissorum *E* b) comm. pen., *corr.* pen. comm. *G* c) *ita G;* Berengarius *SNIE* d) modice *W* e) nominis *W* f) *deest W.*

1) *Benno I. episcopus Osnabrugensis mortuus est die* 19. *sive* 20. *sive* 21. *mensis Septembris anni* 1068, *cf. Ann. Osnabrugenses ('Osnabrück. Geschichtsquellen' I,* 2, *quos secutus est Ertmann ib. I,* 49*). Wilte p.* 268 *(qui Ann. Iburgenses deperditos sequitur), Necrologium Osnabrugense ('Mittheil. des histor. Vereins zu Osnabrück' IV,* 156 *s.). Lampertus Hersfeldensis (ed. Holder-Egger p.* 104*) mortem Bennonis I. ad annum* 1067. *narrat, cui Meyer v. Knonau ('Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich IV. und Heinrich V.' I,* 576 *N.* 54*) fidem habuit; sed eum errasse nostra vita probat.* 2) *Heinricus rex d.* 28. *m. Octobris a.* 1068. *in vico Rochlitz diploma dedit (Stumpf* 2720*), diem natalem*

qui ad episcopum constituendum adesse deberent, 1068. eorumque super domino[a] Bennone requisita[b] sententia omnes unanimiter, tot eius auditis[c] virtutibus, voce et manibus, consensu et animis sibi illum praeesse episcopum devotissime acclamando laudabant. Verum ille, ut sapiens, propriae infirmitatis conscius oblatum honorem ea coepit excusatione renuere, quod[d] mundialibus negotiis semper[e] occupatus minus sese[f] studiis exerercuisset internis, indignum esse vociferans[g], eum in episcopum eligi, qui saeculi actibus magis quam ecclesiae Dei praeesse iam tanto tempore didicisset. Sed cum rex populi alacritate[h] perspecta a sua sententia flecti non posset, in divina clementia confisus humiliter annuit omnino[i] et fieri episcopus spe veteris gratiae adhortante consensit. Forte autem hoc[k] actitari contigit in beati Clementis Romani pontificis et[l] martyris egregii die solemni[1], cui se ea Nov. 23. die intentissimis precibus et omnimoda devotione commisit. Specialem namque patronum[m] prae caeteris sanctis sibi in omne vitae suae reliquum tempus elegit atque humillimum famulum semper se illius vovit[n] fore clementiae, tali conditione suae devotionis promissa confirmans, ut, si huius suffragantibus sancti[o] meritis Dei gratia ea die sibi dignaretur adesse clementius, in eius[p] commemorationis honore in episcopatu degens altare construere et consecrare deberet; id[q] ab eo solum intime flagitans et exposcens[q], ut, si eum Dominus ad provectum populi sui suaeque salutem animae et non[r] damnationem[s] communem[a] ecclesiae suae praeesse disponeret, eius in eo fieret voluntas[2]; si autem aliquod periculum loco vel sibi propriis exigentibus meritis ex sua promotione imminere deberet, divina pietas per merita martyris[t] occasionem ab eo dignaretur auferre, per quam sibi vel aliis via panderetur posse perire. Quid plura? statim eadem[u] die a regia maiestate designatus in praesulem et per legatos idoneos protinus missus ad locum[v], maxima profecto cleri et populi est ibidem alacritate susceptus. Modicum vero ibi temporis ordinandis

a) *deest W* b) perquisita *W* c) audita *W* d) *ita SNIEW*; quo *G* e) semper negotiis *W* f) se *W* g) vocifirans *G* h) al. pop. *W* i) omnino conf. hum. ann. *W* k) *ita SNIEW*; haec *G* l) ac *W* m) specialemque sibi illum pat. *W* n) fovit *G*; fore vovit *W* o) sancti suffr. *W* p) eo *W* q) id — exposcens *deest G* r) ad *add. W* s) eorum *add. W* t) sui *add. W* u) ea *W* v) Osnaburgensem *add. W*.

Domini Goslariae celebravit (Lampert., Compil. Sanblas. 1069). Regem iam mense Novembri Goslariam profectum esse, Northerti narratio probat.
1) *Die* 23. *m. Novembris.* 2) *Cf. Matth.* 6, 10.

1068. rebus indulgens, dominicique natalis devotissime celebra-
tione peracta, consecrandus Coloniam digno est comitatu
1069. profectus. Verum ibi quoque a piae memoriae Annone
archiepiscopo, prout villicationis suae tempore optime
meruerat, digna susceptione honoratus, anno dominicae
Febr. 1. incarnationis millesimo LXVIIII. kal. Februar.[1] ab
eodem vero[a] archiepiscopo[b] Osnabrugensi[c] ecclesiae
omni devotione ordinatur episcopus, dignis etiam in id
cooperatoribus[d], Frederico videlicet venerabili viro, Mo-
nasteriensi episcopo, sed[e] et Eilberto[f] aeque ad opus
Dei viro probato, Mindensi[g] episcopo, debitae[h] benedic-
tionis impendentibus officium et probatae electionis
Febr. 2. assensum. Celebrata[i] igitur ibidem quae instabat beatae
Dei genitricis purificatione, maximo gaudio plenaque
laetitia ad propriam sedem est reversus. Ubi magna
solertia triennio ante Saxonicum bellum loci sibi[k] com-
missi cuncta curavit, verbique Dei semina populo spar-
gens, moribus subditorum excolendis insudans, dominici
agri zizania ab inimico seminata extirpans[2], universa
suae dispensationis officia districtionis et indulgentiae
moderatione administrans, prorsus se sibi et omnibus
utilem et profecto non minus honorabilem praebuit.

(14) 12. Uno tempore etiam, cum sanctimoniales feminas de loco, qui Hertzebrock[l, 3] dicitur, minus regulariter vivere comperisset, in ipsa Osnabrugge[m] eis monasterium statuit, reputans sibi propiores continentius victuras, et difficiliorem fore ad vitia commeandi prohibitione licentiam. Sed cum nullo modo a sua solitudine erui possent, nec ulla blandiendi aut minandi ratione locum mutare acquiescerent, ecclesiam ipsam iam ab ipso in beatae Gertrudis[4] honore dedicatam et cum omnibus claustralibus officinis diligenter extructam suam vel successorum suorum competentiorem fortasse occasionem expectare dimisit, si quoquo modo eam aliquando Deus per aliquem fidelium suorum plena[n] sui

a) *deest W; fortasse in codice antiquo scriptum erat* ven (*scil.* venerabili) *(H.-E.)* b) beato *addit G* c) Osnaburgensi *W* d) cooperantibus *W* e) set *G; deest W* f) Eylberto *W* g) Myndensi *W* h) *ita SNIW;* devotae *G, deest E* i) celebrato *W* k) *deest W* l) *ita G;* Hertzebroick *SNIE, et ita scribit M. Rost* m) Osnabrugo *G;* prope Osnabrugum *SNIE. cf. infra p.* 17 *not. a et p.* 34 *not. b* n) plenam *GSNI;* plena *emendavit E.*

1) IIII. non Februar. in festo Ipopanti. *ait Witte p.* 268. *ex ann. Iburgensibus. Vitae nostrae dies, quippe qui a.* 1069. *dominicus fuerit, probabilior est.* 2) *Cf. Matth.* 13, 24. 25. 3) *Herzebrock in praefectura Wiedenbrück.* 4) *Cf. 'Neues Archiv'* XXVIII, 92.

servitii exhibitione dignetur. Tunc etiam per quasdam invias paludes, quarum in his regionibus pleraeque sunt, siccas et aequatas itinerantibus vias fecisse dinoscitur; quod cum in multis, tum evidentius in loco qui Wittenvelt [1] appellatur apparet, ubi vix in aestate prius transire volentibus[a] iter esse potuit. Sed ipse ibi collecta populi ingenti multitudine multo tempore sedens[b] ita permeabilem duabus altrinsecus contra se fossis eiectis eundem reddidit locum, ut etiam hiberno[c] ibi tempore omnibus transire sit facile. 15

13. Sed iam tempus postulare videtur, ut de loco hoc et nostrae congregationis initio aliquid et breviter referre debeamus. Montem igitur istum antiquis temporibus munitissime fuisse constructum et egregiis sedibus adornatum, plurima indicia manifestum esse declarant. Licet enim ipse adhuc valle triplici circumdatus[d] multis subterraneis aedificiis, quae quotidie pene eruuntur, de se huius rei certum testimonium dare sufficiat[e], possunt tamen et hoc attestari litteris comprehensa gesta multorum, quae inter plurima huius regionis, quae huc usque destructa videmus, castella antiquorum haec tria praecipua et eminentiora fuisse concordi relatione contendunt: Heresburg[f, 2] videlicet in Saxoniae Hessonumque situm confinio, Sigeburg[g, 3] quoque super Ruram[h] fluvium positum et hoc nostrum Iburg[i], quod ex iocundo situ terrarum egregium fuisse, nemo[k] qui dubitet. Eo autem tempore, quo Carolus inclitus[l] et magnus imperator huius terrae homines paganismi erroribus eruere et suo dominio subiugare diutino certamine et magnis bellorum apparationibus laborasse describitur, Widikindus rex Saxonum, vir animi, ut dicitur, et corporis viribus pene homines excedens, plurima cum Francis ex hac urbe, cuius tunc dominus fuit, praelia commisisse refertur. Sed rege hoc devicto totaque Saxonia in fidem christianam et deditionem[m] Francorum redacta, cum imperatori supra dicto regnique primatibus communi placuisset 16

a) prius *post* volentibus *repetit G*. b) laboribus invigilans *add. SNIE*. c) hyberno *G*. d) circumdatus *G*. e) sufficiunt *omnes; emendavi ego; in codicibus interpolatis praecedentia verba prorsus immutata sunt*. f) *ita GN*; Heresburgh *IE*. g) *ita GN*; Sigeburgh *IE*. h) Rinam *omnes, corr.* Ruram *NI*. i) *ita GNE*; Iborgh *I*. k) *ita G et Ertm.*; est *add. SNIE*. l) inclytus *G*. m) *ita G*; ditionem *SNIE*.

1) *Situs inter vicos Engter et Vörden in praefectura Bersenbrück; cf. 'Osnabrücker Urkundenbuch' II, 291 N. 2.* 2) *Hodie Stadtberge ad fluvium Diemel sive Niedermarsberg in praefectura Brilon.* 3) *Hodie Syburg (Hohensyburg) in praefectura Tremoniensi.*

consilio, ut universa gens Teutonica aequali conditione sub[a] uno semper rege parili subiectione consisteret, exindeque per omnes regni terminos pacis communione transfusa ecclesias construere, castella diruere, armis temperare, bella deponere firmiter statuisset imperiale decretum, inter caeteros, qui tunc longe lateque sunt diruti, etiam hunc nostrum montem constat in solitudinem fuisse redactum. Verum cum haec ipsa terrula, in qua mons iste consistit, quae scilicet inter tres rivulos et ex aquilone monte maximo concluditur, ad Disnam[1] pertineret curiam episcopalem, horreo constructo, ubi nunc noster est hortus, redditus inde per singulos annos exacti sunt pro quantitate agrorum, quod per annos plurimos ita durasse et ad venerabilis viri Bennonis, huius sanctae Osnabrugensis ecclesiae episcopi[2], tempora usque venisse profecto hic consistentium pene nullus ignorat. Qualiter autem ab eo mons iste reaedificari sit coeptus, plurimi, qui adhuc in carne supersunt, hoc nobis ordine solent attestando narrare.

(19) 14. Plurimo itaque tempore exacto, cum iam bellis undique sopitis pacis diutinae prolixitas insolentiam peperisset, non solum potentes et nobiles quietem rumpere et seditionibus dissidere persuasit, sed et vulgus ignobile et rusticam[b] conditionem in maiores armavit et novarum rerum suo more cupidam fecit. Cum igitur anno quodam temporum proventus regionem istam cum caeteris rebus, tum etiam glandium ubertate replesset, et iam mons iste ex antiquissimo situ similis[c] fuisset circumstantibus densitate silvarum[d], circummanentes rustici, quos hic[e] commarchiones appellant, porcos suos huc[f] immittere glandesque saccis asportare et rem episcopi propriam[g] communi usui mancipare coeperunt. Sed cum villicus, qui hic forte[h] horreo praesidebat, machinationi eorum obsistere et rem commissam etiam armis

a) *ita SNIE*. sed *G* b) rusticum *W* c) singulis *W* d) sylvarum *G*, *et similiter saepius* e) ibi commarchiones *W* f) illuc *W* g) *deest W* h) ibi sorte *W*.

1) *Dissen in praefectura Iburg.* 2) *Hic est Benno I. (Beringarius), episcopus Osnabrugensis ab a.* 1052. *usque ad a.* 1068, *cf. supra p.* 12 *l.* 26 *s.; fundator Iburgensis monasterii, 'noster Benno', qui aedificationem a praedecessore suo inchoatam perfecit, initio capitis* 15. *clare ab eo distinguitur. Neque Wittius, qui vitam nostram excerpsit, neque falsarius, qui eam depravarit, hanc distinctionem animadverterunt, itaque factum est, ut duos Bennones confunderent.*

defendere vellet, illi non acquiescentes magnis eum affectum iniuriis Osnabrugge[a] usque fugere compulerunt. Cumque id milites, quorum tunc ibi cum episcopo copia erat, suo more festinato impetu vindicare parassent, prudens episcopus suis se armis hanc iniuriam ulcisci velle respondit acceptaque stola continuo eos in ecclesia ut rerum ecclesiasticarum invasores banno ligavit, se excommunicaturum illos minatus, nisi infra praescriptum terminum synodali iure[b] satisfacere vellent. Rusticos autem iustitiam suam iuramento defendere velle professos communi regionis huius consuetudine devicit, dicens se potius rem tanto tempore sine contradictione possessam iuramento advocati sui retinere debere, quam illos praesumptione periurii violenter[c] possessiones abstrahere alienas. Itaque super hac re die[d] constituta, advocatum suum nomine Meginbaldum[1], qui adhuc in extrema senectute apud Disnam est advocatus, homo probus et nobilis, secum adduxit, qui illico[e] equo ascenso secumque quibusdam loci huius[f] peritis assumptis, maxima populi multitudine cum episcopo congregata praesente, ipse praecedens montem circuivit[g], totumque spacium, quod hoc ambitu designaverat, ipse propria iurans manu episcopo praesenti suisque successoribus aeterna possessione[h] firmavit, et quod hic vulgo[i] sunder[k] appellatur, eo quod seorsum privato alicuius usui separatum a communi hominum utilitate secernit, aeternaliter[l] vocari et esse constituit. Episcopus autem, montis amoenitate veterumque murorum ex fundamentis firmitate perspecta, et qui[m] adhuc[n] nomen pristinum celebriter ab antiquitate servasset, succisis silvis et arbustis erutis habitabilem fecit, parvoque tugurio prae festinatione extructo[o], saepius in hoc manere disposuit, ubi et secretius ad quae vellet vacare posset et quandoque etiam turbam declinaret infestam.

15. Igitur huic nostro[p] Bennoni postea[p] in[p] episcopatu[p] degenti[p] locus iste omni[q] oportunitate complacuit.

a) Osnabrugge fugere *W*; Osnabrugum *GSNIE* b) iuri *W* c) violentes *G* d) diu *G* e) iliquo *G* f) *ita SNIE W*; huius loci *G* g) circuit *W* h) *ita GSNIE*; sempiternam possessionem *W* i) vulgo ibidem *W* k) Snüden *W* l) et etern. *W* m) *ita GSNIE*, quod *W* n) aduc eciam *W*; *cf. infra p.* 24 *l.* 35 *s.* o) extento *W* p) *deest W* q) omnium *W*.

1) *Meinbold vir nobilis inter testes duarum chartarum Osnabrugensium nominatur, quarum altera a.* 1074, *altera inter a.* 1074 *et a.* 1088 *data est, 'Osnabrücker Urkundenbuch' I,* 145 *s. n.* 170. 171.

acceptaque occasione, cum iam undique videret bella consurgere, huc se omnimoda cordis et corporis intentione contulit, a praedecessore suo iam aliquanta inchoata parte murorum, omnis generis aedificandi commodissime[a] reperta materia. Cum autem iam detecta in
1073. apertas inimicitias erumpens fuisset Saxonum diu latens simulata subiectio, totumque regnum vario ubique novarum factionum quateretur impulsu, expulsoque de Saxonia rege[1] fautores sui post se relicti innumeris quotidie periculis urgerentur, illustris vir et prudens Benno episcopus sciens se super hoc voce dominica[2] praemonitum, quia oportet haec fieri, sed nondum statim finis, etsi huius negotii iam ante non esset ignarus, tunc tamen propiore stimulatus periculo, omni intentione omnique labore, denique omni impensa et studio montem firmare et munire curavit, suis et sibi totique episcopio certum praeparando praesidium universaeque regioni certe commune refugium. Quod et postea vidimus, cum haec urbs omnibus fuisset profecto hominibus et iumentis, frugibus et vestibus, pecudibus et vasis omnique omnium supellectili fidissimae absconsionis receptio in tota tam diutina tamque horrenda tempestate bellorum. Quotiens enim Saxones cum suis regibus, quos sibi expulso rege Henrico creaverant, hanc terram generali expeditione vastabant, haec urbs sola eis fortissime restitit et omnes confugientes ad se tutissima protectione defendit. Verum inter haec episcopus noster, suae promissionis non immemor, quidquid sancto Clementi in die exaltationis suae devoverat, iugi in animo meditatione pertractans, ubi potius altare, quod voverat, consecrari oporteret, diu cogitasse perhibetur; sed tandem, quia locum istum[b] ad cuncta, quae voluerat, competentem videbat, ut se hic corporis praesidio gaudebat esse securum, ita etiam se hic spirituali lucro animae suae saluti prospicere saluberrima definitione decrevit. Itaque lignea capellula, ubi nunc beatae Dei genitricis oratorium cernitur, festinanter extructa, altare ibi in beati Clementis honore dedicavit, id quoque piae devotioni adiciens, ut, si Deus pace reddita villicationis suae tempora prosperari annueret,

a) commodisse G. b) loca ista G.

1) *Rex a castello Harzburgensi a rebellibus Saxonibus obsesso fugit* 9. *sive* 10. *d. m. Augusti a.* 1073. 2) *Cf. Matth.* 24, 6.

monasterio constructo praediisque acquisitis abbatiolam qualicunque facultate inchoare deberet, eius autem perficere esset, a quo bona cuncta procedunt, et ipse perficiet, confirmabit solidabitque.

16. Sed iam ingravescente magis peste bellica, (20) cum sibi quotidie etiam ab amicis captivitatem aut mortem imminere conspiceret, suorum etiam maxime infidelitate perterritus iterum pro tempore cedendum putavit[1], et episcopio, prout tunc potuit, disposito urbeque[2] commissa his, de quorum fide minime dubitabat, cum aliis, qui plurimi pro arctiore fidelitate in regem de hac regione expulsi sunt, parvissimo suorum comitatu ad regem profectus est. A quo admodum gratanter 1076. susceptus, aliquanto cum eo tempore conversatus, iam tempus advenisse conspiciens, quo decimationis suae iam tanto tempore violenter ablatae commodius posset causa tractari[3], ne spacium ingratissimi ocii in palatio degens prorsus inutile duceret, propriis primitus amicis, deinde regis familiaribus tantae controversiae querimoniam[a] insinuando detexit. Qui omnes pari animo eademque caritate promptissime ei voluntarie auxilium pollicentes, brevi persuadere potuerunt, ut regis familiaribus causa commissa pro se eos loqui deposceret et regiam sibi in hac dumtaxat[b] re benevolentiam, quacunque possent arte, compararent. Erat enim ea tempestate post ablatae decimationis tempora eiusdem decimationis rehabendae commodissima ratio: inprimis videlicet omnium ecclesiarum vel episcoporum sua omnia potestative possidere et disponere debere libera facultas et consuetudo communis; tum etiam quod ipse episcopus pro regis fidelitate, omnibus et amplissimis divitiis dimissis, ad eum nudus et profugus venisset, quam utique rege digna munificentia remunerari oporteret; dehinc alios regi fideliores futuros, si huius devotioni digna fuisset

a) queremoniam *G*. b) duntaxat *G*.

1) *Cf. supra p.* 12, *l.* 16: cedendum putavit, *et quae de hoc loco, hucusque non recte intellecto, disserui* '*Neues Archiv*' *XXVIII*, 125 *s. Verisimile est Bennonem circiter medio anno* 1076. *ex Saxonia ad curiam regis Heinrici fugisse.* 2) *Scil. novo castello in monte Iburgensi aedificato.* 3) *De lite ob decimas Osnabrugenses diu protracta et ab Heinrico IV. composita cf. Wilmans,* '*Kaiserurkunden der Provinz Westfalen*' *I*, 319 *ss.*; *Philippi,* '*Osnabrücker Urkundenbuch*' *I, p.* IX *ss.*; *Brandi in* '*Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*' *XIX*, 142 *ss.*

praemiorum recompensatio largitione; eiusque voluntaria paupertas, cui nunc rex tantis necessitatibus praepeditus pleniter subvenire non potuit, spe aliqua futurae abundantiae recreari expectaret. Deinde, qui eam haberent, iam etiam essent hostes publici et omnimoda a rege pro suae perfidiae meritis calumnia et clade plectendi, et quicquid ex eadem decimatione emolumenti vel utilitatis acciperent, regiae esset procul dubio maiestatis minutio hostiumque pervicatiae et turpissimae desertionis munitio; si itaque regiis impensis essent hostes armandi, non sufficere utique regi donativa, unde suos in hostes armaret. Postremo quia iam rex pro peccatis suis a Deo in tantis miseriis derelictus esse videretur, omnibus eum[a] iam viribus niti oporteret, ut iuste iudicando reconciliari posset supernae iustitiae, quam plurimis iniquitatibus et secularium maxime iustitiarum neglectu omni pene vitae suae tempore offendisset. His itaque aliisque perplurimis et idoneis assertionibus regi tandem constat esse persuasum, ut rem episcoporum aliorumque Christi fidelium iudicio permitteret, eorum[b] se diffinitivae[c] sententiae probando assensurum, cui tamen, si vellet, se dicebat refragari honestissime posse, et quod tanto tempore sub tot imperatoribus et famosis regibus mansisset immobile, sibi quoque eadem violatione iustitiae non mutari[d] debere. Primitus enim et hic rex videbatur antecessorum suorum avaritiam velle aemulari, qui ab utraque ecclesia hinc inde aliquo episcopo vel abbate defuncto maxima solebant lucra sectari, et si iam uni ecclesiae sempiterna essent stabilitate firmata, iam se amplius hoc commodo cariturum posterisque regibus non minima detrimenta relicturum dicebat[e]. Verumtamen omni demum cavillatione postposita, rex sive apertae rationi seu rationabili suorum suggestioni cedens totius cardinem litis, cum adessent etiam quam plurimi, qui pro abbate[1] loquerentur, ecclesiastica examinatione synodalique iustitia permisit evolvi. Itaque huius rei gratia loco dieque statuta synodus est congregata[2], in qua episcoporum multitudo caeterique ecclesiasticarum

a) enim *G (S?)NI*; eum *emendarit E* b) *ita SNIE*; eorumque *G* c) *ita SNIE*; definitae *G* d) mutare *G* e) *deest G; forsitan aliud simile verbum supplendum.*

1) *Corbeiensi Wernhero.* 2) *Wormatiae hanc synodum congregatam esse, chartae Heinrici regis docent.*

dignitatum ordines, laicis etiam universis pariter omnino consentientibus, pari iudicio communique sententia Osnabrugensem affirmabant ecclesiam iniuste tanto tempore fuisse spoliatam, regemque praesentem oportere liquidissimam recognoscere iustitiam, ecclesiamque illam tali mutilatione deformem communi consuetudine et iure ecclesiarum non uti esse impium et perversum, regem quoque suae magis saluti animae et honestati quam successorum suorum divitiis debere consulere. Actum est hoc apud Radisponam Bavariae urbem anno domi- 1077.
nicae incarnationis MLXXV[1]. Igitur rex Henricus decimationem suam Osnabrugensi ecclesiae suoque episcopo Bennoni praesenti omnium, qui aderant, consilio iudicio et consensu recognovit et reddidit et in aeternum omnis conditionis exceptione seposita immobiliter semper et fixe possidere donavit; nec iam abbati Corbiensi vel Herfordiensi[a] abbatissae ullam deinceps querimoniam super hac re fore residuam, sed utraque monasteria illa sua se facultate sustentarent et praediis. Osnabrugensis autem ecclesia decimationem suam caeterarum iure et consuetudine ecclesiarum liberrima semper possessione teneret. Quod ut firmius et ab omni posset semper permanere impiorum praesumptione stabilius, rex huius rei seriem continentem[b] aureis litteris — ipse tamen manu propria signum infigens — chartulam iussit conscribi regio insignitam sigillo[2], in huius videlicet negotii testimonium perpes et memoriam sempiternam. Quod chirographum in Osnabrugensi ecclesia cura tanto diligentiore servatur, quantum contra omnes irruptiones et tentationes[c] inconvulsus semper et firmissimae munitionis murus habetur.

17. Verumtamen episcopus noster omni semper (21)
prudentiae circumspectione contectus uno permoveri scrupulo videbatur, quod videlicet nondum congruenter papae esset auctoritate firmatum. Et quamvis eo tempore graves[d] inter regem et apostolicum Hildebrandum,

a) Herffordiensi *G* b) *ita Ertm.*; continenter *GSNIE* c) irruptionum et tentationum *GSNI*; *emendavit E*; *fortasse autem lectio codicum retinenda et verbum aliquod* (praesumptiones *proponit Holder-Egger*) *supplendum est* d) gravis *G(S?)IE*; gravis *corr.* graves *N*.

1) *Anno potius* 1077. *De falso hoc numero cf. 'Neues Archiv' XXVIII*, 120 *N*. 1. 2) *Charta Heinrici aureis litteris scripta et aureo sigillo munita data est d.* 30. *m. Martii a.* 1079: *Jostes, 'Die Kaiser- und Königsurkunden des Osnabrücker Landes' n.* 23.

qui alio nomine Gregorius dicebatur, inimicitiae ferebantur, accepta tamen a rege licentia Romam profectus[1], papam illum adiit, et quicquid super decimationis illius recognitione statuerat, apostolici illius assensus et auctoritas Romana firmabat[2]. Tanto enim se toto illo turbine bellorum prudentiae veritatis et fidei utrobique moderatione librabat, ut in utraque semper ei parte sine suspicione et timore conversari liceret; nec rex unquam, quamvis inter hostes suos eum manere videret, de eius fidelitate ambigeret, nec hi, quamvis regi fidelissimum esse non dubitarent, insidias unquam de eius fraude timerent. Porro nos, qui haec strictim super decimatione Osnabrugensi retulimus, plurima causa brevitatis praetergressi sumus, id solum in hoc opusculo sufficere arbitrantes, quia — quod tanto temporis spatio, quippe, ut fertur, ab imperio pii imperatoris Ludowici, episcopatum istum incomparabili damno et gravissima semper iniquitate vexabat, omnesque huius sedis praesules acerrimo studio iugique labore suae quisque successionis serie repetisse sciuntur, dum gravibus quoque saepissime iniuriis affecti ab incepto tamen deterreri non possent — solus iste virtute inaestimabili incessabilique labore ad finem usque feliciter perduxit, et sponsam suam proprio privilegio dotis tanto despoliatam tempore debito honore pristini decoris ornavit, apud quam absque dubio nomen eius perpetua erit in laude et memoriale eius in benedictionibus sempiternis. Si enim hisce inserere cupimus, quantos per triennium pauper et exul labores pertulerit, quotiens iniuriose repulsus non desperaverit, quotiens induciis positis ad locum constitutum frustra perrexerit, quotiens Romam ierit omnesque, de quorum adiutorio praesumebat, offensos invenerit[a], qualiter barba crescente vultus notitiam dissimulando celaverit, quotiens iamiam, ut ipse putabat, omni negotio peracto domum reverti cogitans ausus redire non fuerit, qualiter etiam regis curiam miserabili labore turpique egestate pertesus apud amicos, si quos in exteris regionibus invenire potuit,

a) *ita SNIE;* inveniret *G.*

1) *Bennonem ab Heinrico initio a.* 1078. *et vere a.* 1079. *Romam missum esse scimus, cf. Meyer von Knonau, 'Jahrbücher Heinrichs IV.' III,* 98. 209. *Sed verba Nortberti infra l.* 31. *insinuant, cum pluries etiam hoc exilii tempore Romam ivisse.* 2) *Privilegium Gregorii, cuius etiam Annales Iburgenses* 1083 *mentionem faciunt, non superest.*

quasi hospitandi gratia latuerit — si denique haec singula et multa similia, quae eo tempore gessit, referimus, profecto non tam utili haec poterunt quam longo sermone narrari. Quod manifestius his literis, quas tunc Sigewino[a] Coloniensi episcopo[1] misit, apparet:

'Depositus apposito, eiectus electo salutem, nec iam episcopus Benno domino archiepiscopo utriusque hominis semper felices successus in Domino. Quia rupto regni foedere usque ad naufragium periclitatur navis ecclesiae, vel vos, qui Deum timetis, quid regni statum deceat, solerter consulite, ne usque ad internetionem in nos hostilis mucro deseviat[2], qui undique gladiis circumfundimur, et non est qui eripiat[3]. Sane propter apostolicae sedis obedientiam volentes patimur tantam persecutionis angustiam in tribulationibus, quae nos invenerunt[4] non deficientes: maluimus enim fugientes in manibus Egiptiae dominae relinquere pallium[5], quam emancipati eidem turpiter servire usque ad animae interitum. Prosperum faciat iter vestrum Deus salutarium nostrorum'[6].

Sed his ita finitis ad reliqua pergamus.

18. Igitur postquam inter regem et apostolicum (22)
semel exorta discordia nullo potuit hominum consilio vel ratione sedari, Deo profecto tot hominum offenso sceleribus deserente terras, abundante iniquitate et refrigescente caritate multorum[7], nullusque ab alterutra parte modus fieret, inde scilicet maledictionum vel excommunicationum, hinc vero bellorum caedium et rapinarum, eo processum est odii et invidiae, ut, nisi rex deponeretur aut papa, tantae irae et inimicitiarum fomites penitus extingui non possent. Congregata igitur apud Ticinum[b, 8] Italiae civitatem episcoporum multi- 1080.
tudine, qui regiae parti favebant et papae eo ferebantur infensi, quia indiscretus nimium dicebatur ab eis, cum de eorum nequitia saepe vera loqueretur, cum eorum consilio et instinctu rex alium papam in sede apostolica sublimare disponeret, interfuit etiam conventui illi epi-

a) Sigenuius *G; nomen omisit interpolator* b) Cicinum *corr. alia manu* Ticinum *G.*

1) *Sigewinus archiepiscopus creatus est ultimis a.* 1078. *sive primis a.* 1079. *diebus, cf. Meyer v. Knonau l. c. III,* 155; *itaque Bennonis epistulam a.* 1079. *datam esse verisimile est.* 2) *Cf.* 2. *Reg.* 2, 26. 3) *Cf. Psal.* 70, 11. 49, 22. 4) *Cf. Psal.* 45, 2. 118, 143. 5) *Cf. Gen.* 39, 12. 6) *Cf. Psal.* 67, 20. 7) *Cf. Matth.* 24, 12. 8) *Error Nortberti; loquitur de synodo Brixinensi, quae d.* 25. *m. Iunii a.* 1080. *habita est.*

scopus Benno, quamvis invitus, sed eo tamen prudentiae oculo, quem secum semper portare solebat. Videns enim in utraque parte plurima magis odio quam ratione tractari et regi semper fidelis, nunquam autem papae inobediens esse desiderans, sed et, quem tanta res finem habitura esset, ignorans, diligentissime intendere coepit, quonam rationis exitu fieri posset, ut salva honestatis pristinae integritate neutra in parte posset iure culpari. Forte autem in ecclesia, ubi ista gerebantur, erat altare[a], quod retro concavum foramen, quo quis intrare vix posset, panno praependente obtexerat, — ad cuius etiam similitudinem hoc nostrum altare postea ipse quasi insensibili materiae gratias reddens iussit extrui[1] — iuxta quod cum solito more psalmodiae vacans solus sederet, propius accedens aptissimum latibulo locum esse perpendit, et si intro ire valeret, paulatim nullo vidente tentavit. Os itaque foraminis quamvis difficile ingressus, antrum ipsum interius reperit ad sui receptionem corpusculi sufficienter extentum. Magnas itaque divinae dispensationi gratias agens, panno, qui praependebat, diligentius oppanso foramini, totum diei spatium ibi taliter latitando nemine prorsus conscio exegit, tanto intentius orationi insistens, quanto se et ipsius loci oportunitate propinquiorem Deo esse cognovit, et tempus, quo totius ecclesiae status quatiebatur, aegre perspexit. Hora, inquam, qua cunctis adunatis coepta esset causa tractari, deprehensum est Osnabrugensem episcopum non adesse Bennonem. Missis itaque a rege et circumquaque discurrentibus, et domo, in qua hospitium habebat, quaerentium incursu iam pene confracta, cum nusquam reperiretur locorum, alii fuga elapsum, alii infirmitate detentum, aliqui etiam speciali quadam infidelitate commune colloquium vitasse dicebant. Sed iam die declinata in vesperum, cum papam abdicassent eiusque in locum substituissent Ravennatem episcopum, qui etiam adhuc Clemens nomine Romanae praesidet ecclesiae[2], plurimaque alia statuissent, quibus episcopus iste, si praesens esset, minime praeberet assensum, egressus suo,

a) altari *G.*

1) *Cf. chartam anni* 1110 (*'Osnabrücker Urkundenbuch' I,* 192 *n.* 225), *in qua Iburgensis altaris sancti Clementis* quod retro concavum est *mentio fit.* 2) *Mortuus est d.* 8. *m. Septembris a.* 1100, *cf. Köhncke, 'Wibert von Ravenna' p.* 98 *s.*

nemine itidem rem considerante, latibulo, iuxta altare, ubi prius sederat, subito residere conspicitur. Stupentibus igitur non minusque mirantibus cunctis et, ubi fuisset, studiose querentibus, se de loco illo per totum diei spatium non recessisse velle iurare per conscios sanctos spondebat; ad regem quoque statim adductus plenissime se de omni infidelitate purgavit, qui illum tamen in fide pristina firmiter stare lenitate verborum hortari maluit, quam terrore constringere. Exinde igitur praeclara felicique prosperitate vel animi prudentia utriusque papae, quod profecto perpaucis ea tempestate possibile fuit, amicitia usus, regiam quoque nusquam incurrebat offensam, efficaciter apostolum audiens: *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*[1].

19. Per idem tempus victis a rege Saxonibus inter- (23)
fectoque, quem sibi regem posuerant, duce Rodolpho[2], 1080.
cum tota Saxonia coeptam ferociam graviter humiliata deponeret et profugis ex se reditum invita concederet, episcopus noster iam se liberum posse domum redire conspiciens, quid ante egressum Deo devoverit, diligenter intendere coepit. Itaque reliquiis sanctorum undecunque potuit acquisitis, libris quoque, vasculis ac palliis et quicquid ad[a] congregationem incipiendam necessarium idoneumque esse cognovit, cum redeundo Moguntiam deveniret, in beati Albani monasterio abbatem[3] aggreditur, et quia eius notitiam prius habuerat, quid animo gereret, competenter exponens cum consilio pariter ab eo exposcit auxilium; qui illico[b] cum eo in opus Dei duodecim monachos misit, ut res incepta per eos digna fieri posset, postea per plures augeri. Quos in itinere parumper praecedens Osnabrugge[c] perrexit, ubi ipse nudis pedibus et multis lacrimis[d] ab omnibus honorifice gratissimeque receptus chirographum super decimatione, quod secum detulerat, publice in ecclesia recitari populo audiente Deoque super hoc gratias agente praecepit. Sed ibi ordinandis rebus iam tanto tempore miserrime disturbatis aliquamdiu morans, quod congregationem in monte facere vellet, fidelioribus suis insinuare[e] curavit.

a) ac *G* b) ilico *G* c) Osnabruggam *G*; Osnabrugam *SNIE* d) lacrymis *G*, *et similiter saepius* e) *ita G*; insinuari *SNIE*.

1) *Roman.* 12, 18. 2) *D.* 15. *m. Octobris a.* 1080. 3) *Monasterio S. Albani Moguntiensi praesidebat annis* 1074—1085. *abbas Godescalcus.*

Quorum ad hoc[a] alacrem devotionem attendens, totum se in hunc vigilantissimum laborem contulit studiumque collegit, recogitans et dolens se iam nimium diu per innumeras nugas inaniter errasse dispersum. Tanta enim festinatione opus coeptum aggreditur, ut quadam etiam absurditate argui videretur. Necdum videlicet officinas vel domicilia ulla construxerat, ubi fratres, quos secum duxerat, congruenter possent recipi aut ulla monasticae disciplinae exercere vestigia; parvissimo itaque iuxta capellam eos tugurio inclusit, donec monasterio constructo officinae monachis pararentur idoneae. Sed cum iam mons iste, ut supra retulimus, cum omnibus pertinentiis suis ad Disnam pertineret, alio praedio dato, quod a Cuniza[1] nobili vidua per precariam acquisierat[b], nomine Bonwide[2], concambium fecit, monteque diviso occidentalem eius partem sibi successorumque suorum habitationi reservans, partem orientalem cum omni eius circumquaque iacente planitie monasterii loco usuique fratrum in varias mancipavit officinas et exercendos cultus agrorum. Exinde igitur monasterii statuendi fundamenta iacturus, cum locus ipse esset medio quoque asperrimo eminente dorso utrimque[c] praeruptus, difficillimum incipiendi operis experiebatur exordium. Sed ipse huius negotii valde peritus, altiora diruens, profundiora terra iniecta sustollens, planiciem, quae pro capacitate loci in monasterii officinarumque eius amplitudinem sufficere posset, ut nunc cernitur, explanasse dinoscitur. Cumque totis viribus ecclesiae parietibus erigendis instaret nec aliud quicquam taliter occupatus valeret extruere, monachos prae angustia loci valde compressos minus regulariter conversari et vivere contentiose persensit; unde eis abbatem de monasterio beati Pantaleonis[3] illius abbatis auctoritate praefecit, reputans sub capite constitutos deinceps concordius esse victuros. Sed ex duobus monasteriis congregati cum non solum se invicem eadem angustia loci, verum etiam varietate consuetudinum et sui utriusque ordinis defensione turbarent, vehementer contristatus, universos ad loca sua

a) valde *add. SNIE* b) acquiserat *G* c) utrinque *G.*

1) *Cf. chartam Gisilberti et Cunizae, 'Osnabrücker Urkundenbuch' I,* 138 *n.* 157. 2) *Bohmte in praefectura Wittlage.* 3) *Coloniensis; abbas erat Humbertus mortuus a.* 1082. *De monasterio cf. Lampert a.* 1071. 1074, *ed. Holder-Egger p.* 132. 190.

remittendos putavit, donec opere perfecto regulariter conversari valerent, quoscunque adduceret. Itaque de Mindensi monasterio paucis fratribus, quos similiter assciverat[a], solummodo retentis locum permisit, ut divino operi interim privatim insisterent, ne diurnum sacratis locis deesset officium. Ipse autem coeptae aedificationi perseveranter insistens, vigilantissimum prudentiae suae oculum ubique circumtulit, supernum iugiter elemosinis[b] et precibus implorans auxilium, per quod sibi talis deberet locus ostendi, unde queat fratres adducere, in quorum caritatis unione secure confidere posset eos iam deinceps morum fore unitate concordes nullaque manendi instabilitate suspectos.

20. Sed hoc iterum nova Saxonum tumultuatione (25) differtur; nam quendam sibi Hermannum principem 1081. praeponentes[1] cum ingenti exercitu has iterum partes invadunt, urbem hanc[2] undique studiosa obsidione val- 1082. lantes[3]. Hic equidem breviter referendum videtur, quantum ingeniosi viri facundia valuit. Erant in exercitu illo Hildesheimensis[c] episcopus Udo et Ekbertus[d] marchio, summi viri virtute et divitiis pene omnes praeeminentes caeteros. Qui cum illum antiqua amicitia et privata quadam familiaritate, quamvis hostes viderentur, intime venerarentur et diligerent, eius petiere colloquium, regi suo pro certo spondentes se illum ad deditionis assensum facillima persuasione flexuros. Gratanter itaque ab eo recepti, dum secretius cum illo multa conferrent, tandem res in contrarium cedit, et[e] qui eo venerant, ut ad regem suum[f] illum converterent, illius potius regi sese fidelitatem velle iurare eius sunt oratione perducti. Cumque reliquiae sanctorum, super quas sacramenta facerent, a populo viderentur afferri, illum eis consensisse urbemque Saxonibus cum iuramento velle tradere arbitrantes, pene eis iam vim inferentes, illum infidelem et periurum clamitare coeperunt, quos ille artificiose compescuit, ut interim pavore deposito rei exitum prae-

a) *ita G*; asciverat *SNIE* b) *ita SN*; elemosynis *I*; eleemosynis *GE* c) Hildesimensis *hic omnes* d) Ebbertus *omnes* e) ut *omnes; emendavi ego* f) Hermannum *add. SNIE.*

1) *Hermannus rex creatus est initio m. Augusti a.* 1081. 2) *Iburgense castrum.* 3) *Cf. Ann. Patherbrunnenses (ed. Scheffer-Boichorst p.* 98), *quibus docemur expeditionem Saxonum contra Westfalos ante quadragesimam a.* 1082. *factam esse (caput ieiunii hoc anno erat* 9. *d. m. Martii). Haec in ann. Iburgensibus ('Osnabrücker Geschichtsquellen' I,* 182) *exscripta atque ex vita nostra aucta sunt.*

stolarentur, exhortans. Peracto autem sacramento supra dicti viri reversi ad suos omnia prospera pollicentes, urbem celeriter obsidione liberant cum omnibus revertentes in patriam, graviter tamen ab eis prius hac omni regione vastata. Porro in hac fidelitate, quam ambo iuraverant, diu ante interfectionem suam[1] marchione deficiente, episcopum[a] illum firmiter usque hodie permanere videmus[2]; unde etiam locum illum infinitis calamitatibus constat esse oppressum. Quod venerabilis viri Adeloldi eiusdem loci praepositi epistola huc delata testatur, quam hic inserere non piguit, cum sit etiam ipsa quaedam huius viri portio meritorum:

(26) 'Vivo exemplari iustitiae domino suo venerabili episcopo Bennoni Adeloldus fidelis suus quicquid utriusque hominis devotissima valet servitus. Parva munuscula, quae tuae paternitati mitto, ut dignanter accipias rogo, et quae parva manu offero, pleno corde offert tibi fidelis tui devotio. Certus autem de te domino et patre, quia congaudere et compati loco sanctae Mariae, cui tu quondam praefuisti et servisti praepositus, animo praescripsisti, adversa et prospera nostrae congregationis, quae intra paucos dies iusto Dei iudicio nos passos esse cognoscimus, in hac brevitate epistolae tibi transmittere necessarium duxi. Civitas nostra circumdata est ab inimicis; praedia sanctae Mariae rapina continua consumpsit et ignis; magna haec essent et intolerabilia, nisi quod minora cognoscimus, quam iniquitatis nostrae exigant iustitiae. Positi autem in adversis ad orationem confugimus sanctorum, et quantae essent in ecclesia nostra reliquiae, diligenter investigavimus. Providentia divina novum nobis et notandum ostendit miraculum: nam cum ad corpus sancti Epiphanii venimus, sanguinem de siccis ossibus eius exire vidimus. Ego, qui vidi et in manu mea tenui, cum aliis canonicis nostrae ecclesiae testimonium perhibeo'.

Sed nos, dum in huius patris nostri amore fallimur, singula de eo referre cupientes modum brevitatis excessimus, hoc solummodo, si possemus, cavere debentes, ne aut ineptae brevitatis compendio nostrae devotionis

a) Udonem episcopum *SN1E.* 10

1) *Ecbertus marchio Misnensis interfectus est* 3. *d. m. Iulii a.* 1090.
2) *Mortuus est demum a.* 1114.

in eo aliquatenus minuatur obsequium, aut[a] legentibus pariat arrogans longitudo fastidium[a]; praesertim dum totus huius sermunculi contextus nulla per nostram imperitiam allevetur lepida compositione verborum, aut lingua eum politior coloribus suae facultatis exornet. Rogamus autem, ut, si qui forte haec legere dignantur, nostrum potius affectum quam verba considerent. Quem enim, si conditio miserae mortalitatis concederet, cuperemus semper habere viventem, de eo saltem mortuo nos verbosos esse non sit onerosum, et inde irremediabili dolori solamina quaerere, unde non magna sustinet lector ociosus seriorum dispendia. Sed iam properemus ad alia, quae motu bellico interrupta distulimus.

21. Erat igitur architectoriae artis, ut iam supra[1] (27) meminimus, valde peritus. Quod si quis in his nostris aedificiis tantopere non apparere notaverit, sciat haec per eius absentiam maxima ex parte fuisse constructa, in quibus tanti extitit studii, ut ne expulsus quidem et longinquis regionibus morans per alios, quibus hoc iniunxerat, ab aedificando cessaverit. Unde regis imperio in Spirensem urbem adductus ecclesiam illam amplissime sublimatam et prae magnitudine operis minus caute in Rheni fluminis littus extentam maximo ingenio difficilique paratu egregii operis novitate perfecit, et immensas saxorum moles, ne fluminis illisione subverteretur, obstruxit[2]. Cum itaque hac occasione saepius illuc iter haberet, Sigebergense[b] coenobium[3], quod eo tempore religionis aestimatione eximium ferebatur, hospitandi gratia divertere solitus erat. Ubi dum semper cum pro sui merito, tum etiam pro reverentia domini Annonis, cui nec defuncto quidem fidelis esse destitit, maximo debitae caritatis susciperetur officio, venerabili viro illius loci abbati Reginhardo, quid in Iburgensi castro inceperit, inter sermocinandum innotuit, gravi dolore conquestus, quod fratrum, quos primitus adduxerat, valde esset instabilitate deterritus. Cumque abbas ille intime eum moneret, ne ideo coepto desisteret, sed eo studiosius insisteret, quo difficilius inchoata succederent, dia-

a) aut — fastidium, *quod ex SNIE damus, deest G.* b) Sygebergense *G.*

1) *Cap.* 9. 2) *Cf. Meyer von Knonau l. c. I,* 580. 3) *Ecclesia monasterii in oppido Siegburg (ad Sigam fluvium sito) ab Annone fundati a.* 1066. *dedicata est, cf. Meyer von Knonau l. c. I,* 528.

boli firmans affirmansque fraudibus talia evenire solere, cui nihil magis adversum nihilque odiosius esset, quam divinae aliquem obsequi voluntati spiritalisque exercitii instrumenta animabus parare salvandis: statim oportunitate talis exhortationis oblata, omni supplicationis genere suggerere coepit abbati, ut in suae paternitatis regimen locum susciperet[a] fratresque dirigeret irrigationi tam novellae plantationis idoneos, omni se eis studio pollicens corporum necessaria collaturum, pro suis scilicet seminatis carnalibus metere cupiens spiritualia eorum[1]. Sed abbas[b], vir prudentis ingenii, quamvis per se cunctos proficere suisque institutis cuperet salvari quam plurimos, non facile eius precibus acquiescere voluit, prius locum istum[c] visere tractans; valde enim, quae adhuc acquisierat, praedia erant exigua et tot necessaria[d], ne, si suos in incertum fratres dirigeret, simile quid eis accideret, quod et aliis accidisse compererat. Atque ita rectae voluntati annuens, episcopum praecedentem brevi post sequitur[e]. In huius autem consideratione loci cum aliqua displicerent et pleraque laudasset, maxime ei fertur displicuisse paupertas reputanti in hoc tempore talis negotii nil stabile futurum, quod rerum mundanarum abundantia nulla firmasset, et valde paucos aut nullos cum indigentia corporali monasticum rigorem aequanimiter esse laturos, cum in locupletissimis quoque coenobiis districtio sola multos turbare consuesset.

(28) 22. Et sic omnibus rite dispositis iterum regio iussu
1082/83. dominus episcopus in Italiam est profectus[2], ubi anno integro et tribus mensibus in Romanae civitatis obsidione est detentus; nilque aliud tanto temporis spacio ibi perhibetur egisse, nisi si forte Dei opitulante clementia cum aliis, quorum Deus tetigerat corda, pacem inter eos et concordiam facere posset. Pene enim quotidie inter regem et papam internuncius currens, plus pene laborasse dicitur in pace facienda, quam in aliqua facere consuevisset expeditione bellorum. Sed cum nullatenus posset
1084. obstinatia tanta molliri, tandem, civitate tradita proditione civium[3], papa Hildebrandus fuga elapsus non

a) et religiosum virum Adelhardum abbatem institueret *add. SNIE* b) Sibargensis *add. SNIE* c) *ita G*; illum *SNIE* d) necessariorum *omnes; emendavit Wilmans* e) visu probaturus, quod auditu perceperat *add. SNIE; quae verba fortasse etiam in vita genuina scripta erant.*

1) *Cf.* 1. *Cor.* 9, 11. 2) *Initio a.* 1083. *sive sub finem a.* 1082, *cf.* '*Neues Archiv*' *XXVIII*, 124. 3) *Die* 21. *m. Martii a.* 1084.

multo post apud Salernum diem clausit extremum[1]. 1085.
Exinde iam spe quadam securitatis accepta, dominus episcopus ad sedem reversus, reliquum iam tempus aetatis omnino disposuit semotum agere ab omni exteriori occupatione et prorsus a regni negotiis alienum. Et quia iam eius penitus desperabatur reversio, praesertim dum senio iam gravaretur et morbis, aliqui maligni in huius loci destructionem inhiabant, putantes se locupletes futuros, si Dei servis expulsis bona sibi ecclesiae liceret diripere. Unde abbatem in maxima tribulatione et labore reperiens, multosque hoc timore perterritos recessisse ex fratribus, his litterulis iterum Reginhardi abbatis flagitabat auxilium:

'R.[a] abbati, viro religiosissimo paternitatis beatitudine sublimato et filiorum circumseptione glorioso, Benno humilis Dei providentia Osnabrugensis episcopus *benedictionem a Domino et misericordiam a Deo salutari suo*[2]. Quibus te laudibus efferam, nescio, sed quem non latet desiderium meum, tota[b] mentis intentione et sincera devotione committo. Coepisti certe me beare spe filiorum, unde siti meae fervorem auxisti divinum, et nunc, pater sancte, quaeso, ne te gravet crebra mea petitio. Direxisti quippe sponsum idoneum filiae nostrae, si submiseris supplementum aliquod sponsioni eius: recesserunt etenim a nobis, qui non erant ex nobis; quapropter, domine, condole paucitati nostrae et succurre plantacioni novellae. Vale diu, vale nostri memor, pater sancte'.

Iterum ergo fratribus missis omni studio recuperare tantarum morarum dispendia statuit, pleraque eo tempore ex nimia festinatione perpessus impedimenta; sed ipse constantia animi, qua cunctis praestabat, quicquid adversi acciderat, in bonum accipiebat, raro solitus in aliqua rerum adversitate esse deiectus aut nulla unquam prosperitate securus. Est[c] autem tale, quod dicimus[c].

23. Forte, cum paries meridianus fieret, et iam 29)
proxima die beatorum martyrum Crispini et Crispiniani instaret festivitas[3], certatimque festinaretur ab omnibus, quatenus a praescripto eis operis termino citius liceret

a) Reverendo *omnes, quod ex falsa interpretatione abbreviaturae* R. (*scil.* Reginhardo) *ortum esse pro certo habeo.* b) *ita SNIE;* tanta G. c) est – dicimus *deest SNIE; fortasse emendandum* dicemus; *cf. ultima verba cap.* 24.

1) *Die* 25. *m. Maii a.* 1085. 2) *Psal.* 23, 5. 3) *Dies* 25. *m. Octobris.*

absolvi, subito inter operantium manus[a] a fundamento corruit murus et, vix caeteris evadentibus, unum ex omni numero in mediis ruinis oppressit. Quod cum vehementer universos, maxime tamen praecipueque turbaret episcopum, levisque iam iactura parietis aut potius nulla in comparatione putaretur oppressi, cum summa festinatione iam novo inchoato labore quaeri iubetur, qui putabatur extinctus, si forte saltem inter disiectas moles reperiri possent fragmenta membrorum. Sed iam tantis saxorum aggeribus vix maxima difficultate dimotis, repente inter ferientium ictus clamare coepit et, prout potuit, manu protenta quasi timendo deposcere, ut pro Dei amore capiti suo caveretur ab ictibus, atque ita, cunctis qui aderant non minus laetitia quam vehementi stupore perculsis, non solum vivus et validus, sed pene eo casu nil laesionis perpessus eruitur.

(30) Simile quid, licet eventu contrario, et in fratre hic quodam accidit, qui infra matutinas in necessario fratrum, dum per tabulas nondum in ordine congrue dispositas incautus incederet, subito in praeceps decidit. Sola misericordia Dei sustentante, asperrimis saxis et spinis susceptus est. Ubi cum diutius nemine sciente iaceret, nec interim tamen a psalmodia[b] cessaret, tandem fratribus e choro reversis strepitu[c] quodam et gemitu, ne saltem in tanta re nocturnum silentium rumperet, se cecidisse testatus omnes maximo horrore commovit, sed a famulis citissime requisitus et repertus incolumis mox reductus est[d], et quos commoverat, laetissima iterum omnes admiratione implevit, ita ut de eo quoque secundum litteram, videatur impletum, quod de iusto per psalmistam canitur[1]: *Cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.* Sed hoc ideo simile superiori et contrarium diximus, quia illum, super quem tantae moles ceciderunt, constat esse non contritum, hunc autem, qui in tanti praecipitii profunditatem cecidit, constat non esse confractum.

(31) Item de puero, qui in puteum cecidit, tale quid accidisse refertur. Cum enim immitterent, qui mortuum extraherent, et nil minus quam vivere putaretur, con-

a) *ita NIE;* i. operandum magnus *G; cf. infra l.* 11. inter ferientium ictus, *p.* 35 *l.* 15. inter orantium manus b) vacaret seu *add. NIE (non S)* c) stepitu *G* d) *deest in omnibus codd., suppleri ego.*

1) *Psal.* 36, 24.

festim a tanta tractus voragine, incolumitatem corporis nil eo casu molestiae pertulisse monstravit. Sed et alia quaedam asseri solent hic tunc accidisse miranda, quae ne frivola aut ficta putentur, memorare omisimus, quae tamen episcopus partim martyrum meritis, partim servorum Dei, quos adduxerat, religioni attribuit; et eo coepto operi attentius institit, quo gratius credidit dignationi esse divinae, cum saepius in adversis et diabolicis fortasse insidiis supernum non defuisset auxilium, humiles in omnibus divinae dispensationi gratias agens, per cuius se totiens misericordiam indebite sentiret consolari, qui se pro variis delictis non ignoraret merito debuisse tristari.

24. Interea autem illum et aliud multo molestius (34) urgere coepit incommodum. Abbatem enim, quem in divino opere adiutorem[1] acceperat, corporis debilitas maximeque oculorum caligo tanto labori et monasticae curae minus habilem imparemque reddebat. Qua necessitate compulsus cum maxima tristitia eum Sigebergen[a] remisit, alium in eius locum successorem efflagitans, atque ita unum ex fratribus Nortbertum nomine pro eo 1085. recipiens ordinavit abbatem[2]. De quo, quia adhuc per Dei gratiam vivit et superest, non multa, sed haec tantum referimus, quod[b] Brabandia[c] oriundus patria et apud Coloniam in ecclesia beati Petri a cognato suo, qui scolas regebat, educatus a puero, postea autem in Babenbergensi ecclesia canonicus factus, cognato suo, quem plurimum dilexerat, Coloniae defuncto, superstes in seculo esse contemnens, in Sigebergensi[d] coenobio monachum professus renunciavit seculo, ac sic loci huius curam suscipiens pene per quadriennium ante mortem episcopi, cunctis quibus debuit, prout potuit, diligenter intendit. Et quia de eius morte iam se mentio intulit, iam deinceps breviter de ea aliquid referendum videtur. Quod nimirum si nostri esset arbitrii, ut tempore, ita quoque adhuc et narratione differre vellemus. Fuit autem talis eius de hac vita discessio.

25. Multo igitur hic tempore solummodo manens, (36) competentius, ut credidit, cum servis Dei insistens ser-

a) Sig-bergem *G;* Sigeburgum *SNIE* b) *ita SNIE;* qui *G* c) *ita G;* Brabantia *SNIE* d) Sigenbergensi *GSI;* Sigenburgensi *N;* Sigebergensi *emendavit E.*

1) *Adalhardum, qui secundum ann. Iburgenses d. 29. m. Septembris a.* 1082. *abbas ordinatus fuerat.* 2) *Initio anni* 1085.

vitio Dei[a] raro usque exire solitus erat, nisi forte gravi compellente causa, et dominicis diebus Osnabrugge[b] docere populum et missarum celebrare solemnia. Quod 1088. cum aliquando ex more fecisset et iam sumpto cibo huc extra oppidum reverteretur egressus, respexisse fertur et dixisse silenter se locum illum credere[c] non visurum ulterius; et paulo post febre correptus frigus ex pluvia[d], quae eo[e] forte extitit die, inter equitandum collegisse se[e] credidit, atque ita medicamentis adhibitis solito se more speravit declinare posse infirmitatis molestiam. Sed abbas, quia[f] de eius morte per iuniorem fratrem[g] iam, qui eam per visionem quandam imminere praenoverat, diu ante aliquatenus praemonitus fuerat, ingressus ad aegrum inter visitationis et consolationis officia de singulis monere coepit, quae morituro cuique consideranda putavit. Atque ille ad singula acquiescens locum quidem sepulturae in abbatis electione permittens, in posterum diem, quo[h] erat beati Iacobi celebranda Iul. 25. festivitas[1], distulit unctionem. Primo itaque surgentis aurorae diluculo, abbate accersito cum fratribus, tam sibi quam omnibus, qui aderant, publice peccatorum confessionem faciens, statim ab ipso sacerdotalibus indutus[i] dominici corporis viaticum accepit, ac sic pene triduum supervixisse dinoscitur.

(38) 26. Erat autem eo tempore hac in urbe[2] manens vidua quaedam nomine Acela[3] non minus religiosa quam nobilis, quae huic monasterio multa ex suis opibus[k] contulit et locum plurima devotione dilexit. Quae per nuncium licentiam petens, ut admitti et visitare sibi liceret aegrotum, tale dicitur ab eo accepisse responsum: eam se videlicet malle in futuro videre seculo, ubi[l] secure et iocundius mutuo fruerentur aspectu, quicunque se hic invicem in Christo puritate castae caritatis amassent; ubi nullus gemitus cordis aut corporis dolor et mortis formido videntium sese posset turbare amorem;

a) et labori advigilans *add. SNIE, cf. supra p.* 15 *not.* b b) *ita Ertm., qui cum plerumque* Osnaburgis, Osnaburga *sive similiter scripserit, hic certe codicem antiquum vitae nostrae secutus est;* Osnabrugae *G;* Osnabrugi *SNIE* c) *deest Ertm.* d) pluia *G* e) ea *Ertm.* f) qui de eius iam morte *Ertm.* g) *ita SNIE et Ertm.;* fratrum *G* h) *ita SNIE;* quae *G* i) *ita recte tres Ertmanni codices;* induto *GSNIE* k) apibus *G* l) sincere *add. NIE (non S).*

1) *Die* 25. *m. Iulii.* 2) *Iburg.* 3) *Azela 'nobilis femina' consentiente filio Dietmaro donavit Bennoni ad ecclesiam sancti Clementis in Yburg curtem in Hitteshusen (Hitzhausen), 'Osnabrücker Urkundenbuch' I,* 143 *n.* 163. *Eadem 'nobilis vidua' post mortem Bennonis Nortberto abbati consensu eiusdem unici filii 'forwerc Thacmade' (Dakmar) tradidit, ibidem I,* 176 *n.* 204.

hanc autem[a] etsi conciliaret humanitas et dominico 1088.
esset sancita praecepto, plenissimam tamen esse doloribus, nec tam praesenti carorum cruciatu maestissimam, quam de propriae quoque mortis quandoque recordatione horridissimam; itaque secundum apostolum, dum tempus haberet, bonum operari studeret ad omnes[1]; felices esse, qui tali intentioni, dum liceret, operam darent, infelicissimos autem, qui talia in horam mortis usque differrent. Qua exhortatione suscepta, egregia illa mulier valde proficiens ita reliquam egit aetatem, ac si antea boni operis nihil egisset. Ipse autem linguae paulatim destitutus officio, cum iam vitae immineret occasus, abbate item cum fratribus exitum eius Deo commendante litaniis et psalmis, in tapetio deponitur et circa diei horam nonam inter orantium manus spiritum Deo reddidit, anno dominicae incarnationis millesimo octogesimo octavo, VI. kalend. Augusti, indictione XI. Iul. 27.

27. Corporis autem exequias tanto diligentius (39)
fratres curare studuerunt, quanto ab omnibus, quos vivus dilexerat, viderunt derelictum miserius. His enim circa corpus lavandum caeteraque funeri congrua occupatis officia, illi sua, non quae Iesu Christi, quaerentes[2] in varias suppellectilis eius rapinas et furta discurrunt, in tantam tandem rapiendi licentiam ducti, ut corpus istud ipsum exanime Osnabrugge[b] deferre et sepelire pararent, ac sic[c] eis liberius loci huius universae facultates in omnimodam possidendi licentiam cederent et miserum episcopum tota tanti laboris sui mercede privarent. Quod cum iam non secrete inter se, sed aperte forte[d] clamare coeperunt, abbas in varias curas exestuans, singulos primum aggreditur, de quorum praesumebat fidelitate confidentius, pristinae eos fidei in dominum suum totque collatorum eis ab eo beneficiorum tunc memores esse deposcens, utque hominum in tali negotio minime curarent offensas, dum se cum Deo agere et plurimum utilitatibus[e] suis apud futurum dominum prospicere non dubitarent. Sed cum vix unum ex omni numero in sua parte fidelem attenderet, instantius fratres per noctis vigilias orationi insistere iubet, multis persuasionibus instigatur a suis, ut, si sepeliendi hic corporis licentiam

a) *scil.* vitam, *quod fortasse supplendum* b) Osnabrugam *G*; Osnabrugum *SNIE* c) *ita (S?)IE*; si *GN* d) *ita SN*; fore *G*; *deest IE* e) *ita SNIE*; utilitatis *G*.

1) *Cf. Gal.* 6, 10. 2) *Cf. Philipp.* 2, 21.

1088. precario obtinere non posset, vi illud tueretur[a] et ianuis clausis, cum nihil monachos in tali certamine dedeceret[b] audacia, ubi iustitia et fides pro eis pugnaret et pietas. Et iam mane erumpente in lucem, pontificali arrepto baculo, locum sepulchri, ubi nunc cernitur, populo aspiciente signavit; quo facto videntium animos non parum in sui favorem erexit, ut eius rei iam quodammodo eos reddidit certos, cuius ipse adhuc penitus erat incertus. Adunatis autem optimatibus et clero[c], qui ad sepeliendum episcopum partim accersiti, partim sponte convenerant, intimo supplicavit affectu, ut tantam perfidorum obstinatiam frangerent, ne homines nequissimi in loci destructionem praevalerent, dicens se ipsa die absque dubio recessurum cum omnibus, si locus structoris sui mansione careret; et hoc tunc utique sponte honestius facere posset, quod tamen postea esset invitos necessitas coactura. Nemine autem eorum contradicente, sed et aliquibus etiam studiose annuentibus voluntati abbatis, unus eorum Liudolphus[d, 1] nomine, dignitate praeminens caeteros et pietate devotior, convocatis universis, prae immanitate flagitii infremuit, et iustitia causae iracundiam instigante,
(40) praefatur in hunc modum et: 'Quid', inquit, 'agitis, o infideles et impii in patrem spiritualem dominumque, tantam crudelitatem committentes et fraudem, et quia viventi non licuit, mortuo iam infandae conspirationis manus inicitis! Certe ob varias perfidiae vestrae nequitias[e] saepius obiurgati ab illo nunc vicem rependitis, nunc et nequissimi servi paternae correptionis iniurias vindicatis, et quales erga vivum fueritis, de toto perversitatis vestrae fonte[f] aperitis. At plures vestrum profecto, qui antea genere et opibus miserrimi fuistis, ipse provexit, ipse inclitos fecit, ipse ditavit, cuius nunc beneficiis tam egregie respondetis, ut sepulturam negetis et de loco, quem, ut inditiis datum intelligo, Deo monstrante[g] elegit, tanto pellatis scelestius, quanto durius ipse propriis manibus construxit et a saevientis turbine mundi fidissimum senectuti praeparavit asylum. Quippe aetatem in palatio educatam et amplissimis prius hono-

a) *ita GNI;* obtineretur *S;* teneretur *E* b) *ita SNIE;* deceret *G* c) *ita G;* clericis *SNIE, cf. infra p.* 37 *l.* 38, *p.* 39 *l.* 16 d) Lindolphus *omnes* e) nequetias *G* f) *ita GNIE;* fronte *S* g) *ita G;* demonstrante *SNIE.*

1) *Liudolfus advocatus episcopi Bennonis nominatur in charta 'Osnabrücker Urkundenbuch' I,* 142 *n.* 162; *idem forte in chartis n.* 163. 188; *veri similiter idem est frater advocati Everhardi in chartis annorum* 1090. 1091, *ibidem p.* 177 *s. n.* 205 *s.*

ribus usam, pontificali etiam nunc dignitate pollentem, 1088.
annis invalidam confectamque morbis et debilem hic confregit, hic trivit, plaustra videlicet minando et asinos, caementa conficiendo et comportando lapides, denique vilissimi vicem gerendo mancipii, ut miseram senectutem tantis laboribus pro divina retributione fatigans tanto gloriosius regno Dei in renovationem sui redderet dignam, quanto deformius eam nunc servire compelleret. Sed vos episcopum vestrum, quasi et non noster fuerit, sedi suae restituere et bono loco sepelire conamini, quod et nos vobiscum agere oporteret, si recte saperemus. Bona quidem haec vestra vox, sed sacrilega intentio, et dum vitatis infamiam et pietati consulitis, quae nulla fuit, scelus incurritis, rapinas et dolos honesti nominis colore fucantes. Sed esto, deferte, quo vultis, sane ut condigno praedecessoribus suis honore condatis, quorum nimirum, quae urticas et vepres et porcorum pascua evadere potuerunt, paucissima nobis sunt monimenta[a] comperta, quorum autem in aperto sunt, veneramur. Numquid[b] cultu et decore suo successores alliciunt episcopos, ut sine eis sortiri sepulturas non appetant? Non ita; quippe quae tanto iam tempore foedo situ neglecta sordescunt et horrido quodam vetustatis squalore potius, ut fugiantur, clamant[c]: et quale animabus, quae videri non possunt, piae recordationis impendatur officium, sepulchra, quae apparent et possent sumptu reparari levissimo, neglectus sui foeditate testantur. Multos autem novimus pontifices extra sedis suae locum non solum, verum etiam extra dioceseos[d] suae terminos esse sepultos. Quid igitur, hominum impurissimi, vestro hunc locum invidetis antistiti, ubi suae procul dubio animae intercessores praeparavit optimos et ossium suorum fidissimos praevidit cinerumque custodes? Nec ecclesiae suae, ut vestra falsissime cavillatur versutia, se subtrahendo statum minuisse dinoscitur; sed eius potius cum in multis, tum etiam novam faciendo congregationem, tantillulum[e] prius non parum ampliavit honorem. Sed quid vos astantes et haec audientes, optimi clerus et populus, qui horum iuste dedignamini sceleri praebere assensum, me solum tot canibus oblatrare patimini, tot morsuum patere[f] livoribus, et quasi tacendo nota-

a) *ita* (S2)IE; monumenta *G*; monim., *corr.* monum. *N* b) nunquid *G* c) conclamant: *emendat v. Winterfeld ad restituendum rhythmum* d) dioeceseos *G*; dioecesios (S2)NI; diaecesios *E* e) *ita G*; tantillum *SNIE* f) petere *G*.

1088. mini sceleratis consentire calumniis? Reclamate igitur et resistite, repercutite impios et revincite et in suis eos sceleribus in sempiternum vestrae fidelitatis memoriale confundite. Quoniam autem nos maiores his sumus et plures, tantae impudentiae et stolidissimae praesumptioni contraire et obviare facillimum erit, si non postea ignorantibus haec questuri[a] essent se armis potius, quam ratione devictos. Verum quid differre credimus, quo pacto revincantur, qui tam perversa moliuntur? atqui possit agi lenius cum his, si solum corpus exanime et non locum ipsum niterentur auferre. Quis vero haec, o insanissimae mentis belluae, vestrae concessit potestati, vestro permisit arbitrio? O extremae perversitatis vesaniam! O inauditae machinationis audaciam! O spurcissimam servorum temeritatem! quae ex tali sibi rapina somniat divitias, ex Dei iniuria solatur inopiam, nec funereis[b] quidem abstinens spoliis, dum consulat praedae et nefariae cupidinis expleat appetitum. Sed quid ego progredior? quid verbis auscultantes detineo plura replicando quam competit? Enimvero indignitas rei et facinoris magnitudo, quae haec profecto me loquente componunt, digne a nullo hominum explicari poterunt aut facultate ingenii aut prolixitate verborum. At vos, abominabiles Deo, factis opus tentatis et manibus, cui lingua omnis ponderis immanitate succumbit. Sed nil agit haec vestra perversitas, nullumque tanti sceleris obtinebit effectum! Nos futuro domino incolumes servabimus tumulum et monachos; eius certe potestatis erit custodire et venerari, si malus non erit, aut dissipare et perdere, si vestrae pravitati consortem se fecerit. Iam vero me plura loquentem prae luctu verba destituunt, et in talem tandem exclamationis finem impingunt: o infelicissimum praesulem! o in aliquo humanae fragilitatis excessu divinam offendentem clementiam! cui nec in morte licet praedam non esse, nec in cadavere sine seditione putrescere!'

(41) 28. Haec[c] viro supra memorato vultus acredine et concitissimo mentis impetu prosequente, gravissimae[d] rigor indignationis molliri coepit iam in lacrimas, et animos vulgi ignobiles paulatim ad misericordiam flexit, quos timere plurimum asperrimae invectionis nimietate

a) questura *(S?)N;* quaestura *GIE; emendavit Holder-Egger* b) *ita G;* funeris *SNIE* c) *ita SNIE;* hae *G* d) gravissime *G(S?)NI, et haec fortasse codicis antiquioris lectio erat ubi* -e *pro* -ae *scriptum fuisse potest.*

coegerat. Unde tali elogio non minus vero quam minarum et iracundiae pleno minimeque pro loquentis auctoritate spernendo universis[a] statim concidit fragor audatiae, conceptaeque vecordiae consilium[b] inane disparuit. Sicque paulatim redditis animis, quos avaritiae furor abstulerat, sanum miseri sapere gestiunt, inhibitique sceleris iam congratulantur auctori, atque eius rei, quam tanto antea bachatu[c] acerrime impugnaverant, devotos imposterum se spondent praebere fautores. In unam itaque cunctis redactis sententiam, sepulturae festinantius instare decernunt, quia diutius corpus servari nimietas non permisit aestatis[d]. Sed cum super hac re Mindensis expectaretur episcopus[1] et iam minime futurus statutum crederetur ad tempus, eius abbati iniungitur officium, quod tertio defunctionis eius die cum fratribus et clero universoque populo tristissima quidem, sed devotissima exhibitione complevit. Post haec autem abbas stabilitati loci atque utilitati consulere volens totius multitudinem cleri convocavit seorsum, fraternitatis cum eis et spiritualia societatis foedera concelebrans, ut iam Osnabrugensis ecclesia huic nostrae non tam potestate quam caritate mater esset et domina, ac sic[e] utriusque filii per omne deinceps temporis spatium unanimiter consilio, adiutorio, benevolentia, orationis communione sibi semper invicem sociarentur in pace. Illis autem in sua reversis, abbas item circa animae salutem sollicitus[f] infra triginta dierum spacium continuatim fratribus sibi per vices succedentibus ad sepulchrum psalmodiae orationem esse constituit. Et quia nondum[g] tecti perfectione constante interdum turbarentur pluviae infestatione psallentes, tuguriolum ex lignis iuxta composuit, ut in eius absconsione orationis instantia non interrumperetur a turbine et a pluvia. Postea autem procedente tempore mauseolum[h] ibi, quia metallis non potuit, extructo lapidibus, breve epitaphium sepulti memoriam absolute indicans his inscripsit versiculis: 1088.

Quis sim, lecturi, quod sum, quandoque futuri, 42)
Dicite: Praesul have[i], Benno perhenne[k] vale.
Quem mea spes struxit, locus hic mea funera luxit,
Te, Iuli, novies tres peragente dies.

a) *ita G; universus SNIE; quae lectio rectane sit, dubito* b) disperiit et *add. SNIE* c) bacchatu *omnes* d) aetatis *G* e) *ita G;* si *SNIE* f) solicitus *G* g) totius templi *add. SNIE* h) *ita G;* mausolaeum *SNIE* i) habe *omnes* k) *ita S;* perenne *GNIE.*

1) *Folcmarus.*

29. Ac sic deinceps divina opitulante clementia consummatis ex parte, quae moriens ille imperfecta reliquerat, reparatis tectis et picturis adhibitis, ornamentis etiam pro facultate adauctis et praediis acquisitis non modicis, etsi non continua, frequens tamen et qualiscunque sibi hic non deest oratio. Quoniam successoribus nostris speciali hoc opusculum intentione edidimus, repetere nunc obtestationis nostrae admonitiunculam, quam in prima eius fronte posuimus, et saepius inculcare non piget, ut, si ei per nos utique peccatores apud districtum iudicem minus efficaciter, quam, dum viveret, speravit et eget[a] fortasse, succurritur, tanto obnixius pro eius salute divinae pietatis aures pulsare ipsi non desinant, quanto se eius industria solummodo et studio in hoc loco congregatos habere cognoverint et temporale subsidium et, si religioni studuerint, certe spirituale instrumentum[b]. Quod nimirum eius exhortatione studiosius agent, quam sibi, cum per sermonem loqueretur ad populum et pro se eos orare deposceret, consuetudinariam[c] fecerat et specialem: qui pro alio scilicet orat, se ipsum absolvit. Si igitur pro eo orantes nosmet arbitramur absolvi, absurdum est ei subtrahere, quod[d] nobis ipsis non dubitamus impendi atque manere. In commune igitur ex nunc et tunc pro eo ab omnibus semper ad Deum levetur oratio, ut, si in poenis est, citius liberetur, et si nondum audire meruit[1]: *Serve fidelis, intra in gaudium Domini tui*, saltem inter eos inveniatur a dextris, quibus est in fine dicendum[2]: *Venite, benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum*, per eundem dominum nostrum Iesum Christum, qui cum eodem Deo patre in unitate Spiritus sancti vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

EXPLICIT VITA BENNONIS EPISCOPI OSNABRUGENSIS, FUNDATORIS NOSTRI MONASTERII.

a) egit *omnes; emendavi ego; cf. supra p. 2 l. 4* b) *ita G(S?)IE;* incrementum *N, cf. supra p. 2 l. 9* c) consuetudinarium *G* d) quo *G.*

1) *Matth.* 25, 21. 2) *Matth.* 25, 34.

INDEX
NOMINUM ET RERUM.

Maior numerus paginam, minor lineas quinas indicat.

Hannoverae. Typis Culemannorum.

